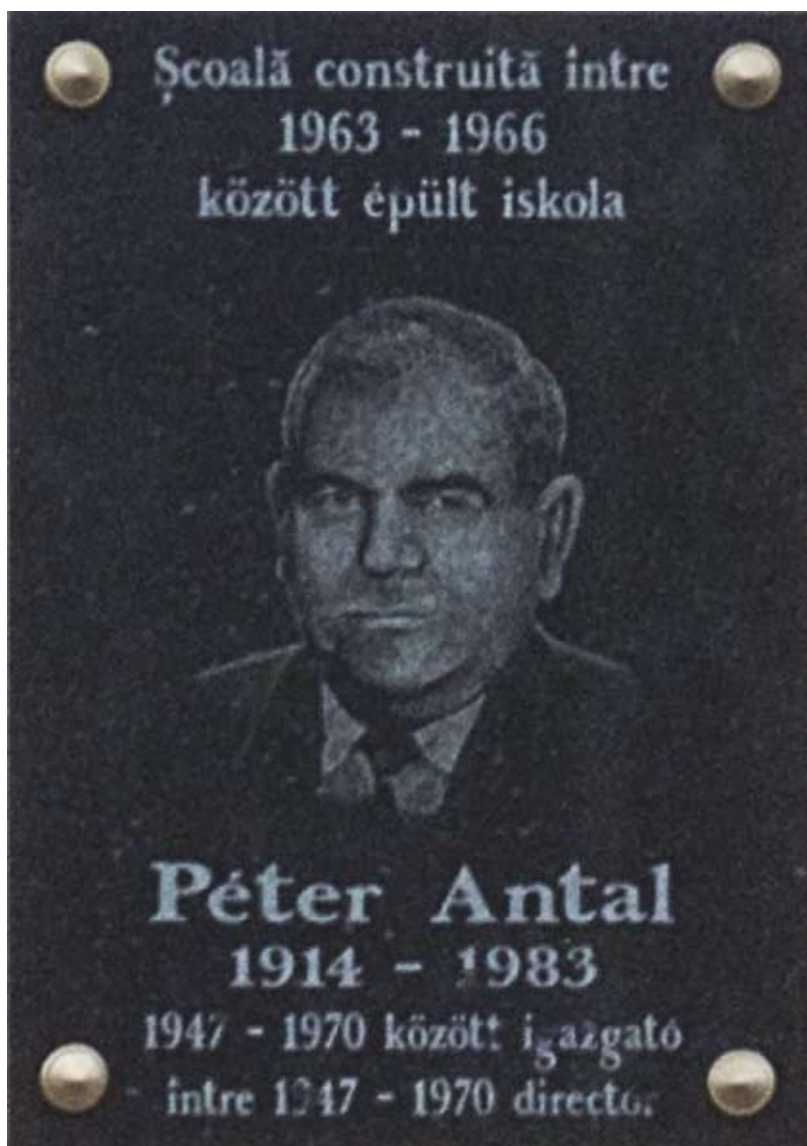

Szövetség

ARADI KULTURÁLIS SZEMLE

— XVII. ÉVFOLYAM, 3. (94.) SZÁM —

Péter Antal
emléktáblájának leleplezése Tornyán
(Nagy István felvétele)

A R A D
2013. június

BÁNSÁGI DIÁKOK KISFILMFESTIVÁLJA

2012. december–2013. május

Próbafilmzés
a Szabadság-szobornál

Ipartörténeti előadás
Puskel Péter közreműködésével

Lehőcz Lászlóval
a Temesvári Magyar Rádióban

Pálfi Kinga avat be
a szerkesztés és vágás műhelytitkaiba

Fotó: Ilona János

László Árpád magyaráz
az újszentesi Behela Televízió stúdiójában

Az újszentesi Behela Televízió stúdiójában

Kisfilmfesztivál a Csíky Gergely Főgimnáziumban
– a résztvevők

Díjazás a kisfilmfesztiválon

Montázs: Ilona János

Tartalom

Ujj János: <i>Megfeledkeztünk a kollektivizálásról?</i>	1
Réhon József: <i>Bölcs mondások, gyalázatos tettek</i>	2
<i>Kaptunk egy képet</i>	3
Irodalom, mEv°szet	
Sikota Krisztina: <i>Bartl József egyéni kiállítása</i>	4
Piroska Katalin: <i>A Mozikirály, egy érdekes filmszkeccs száz évvel ezelőttről</i>	5
Makai Zoltán: <i>Arad – Nagyváradi Színiszövetkezet</i>	8
Jámbor Gyula: <i>A kopasz város</i>	10
Regéczy Szabina Perle: <i>Mint egy klasszikus halott</i>	12
Juhász Béla: <i>Kórházban</i>	13
Váradai Károly: <i>„Gyaloghíd az Erdélyi Bárányhoz”</i>	14
Helytörténet	
Puskel Péter: <i>Előjáték a százéves Kultúrpalotához</i>	15
Piroska István: <i>Azt írta az újság: Negyvenkilenc mécses az aradi hősökért</i>	18
<i>150 éve született Winkler Lajos</i>	19
Biber Éva: <i>Az aradi évek</i>	20
Piroska István: <i>Winkler Lajosról írták</i>	22
Oktatás	
<i>Emléktábla Tornyán Péter Antal tiszteletére</i>	23
<i>Az élet és az egyszeregy – interjú Péter Andrással</i>	24
<i>Bánsági diák-kisfilmfesztivál</i>	27
Nagy István: <i>A nyolcadikosok záróvizsgálata, avagy az országosan egységes értékelés</i>	28
Memoár	
Móré Sági Annamária: <i>Magyarok és nem magyarok</i>	36
Keresztretjérvény	
Lészay Béla: <i>Hála-áldozat</i>	38
Búcsúunk	
<i>Ft. Mózes Árpád</i>	39
<i>Czinczérné Pollák Ágnes</i>	39
<i>„Fel búcsúcsókra cimborák” – Guttmann Mihály</i>	39
<i>Erőss Zsolt</i>	40

Megfeledkeztünk a kollektivizálásról?

Elfeledkeztünk megemlékezni a hazai társadalom egyik legnagyobb jelenkori tragédiájáról. Amit a kommunista propaganda fél évszázada úgy harsogott világgá, hogy „befelejzték a mezőgazdaság szocialista átalakítását. Vagyis a parasztság erőszakos megfosztása tulajdonosi, a földtulákos az ahhoz kapcsolódó termelési viszonyoktól. Vajon hogyan lettek nagyvilágosok azok közül, akiket erőszakkal kényszerítettek arra, hogy aláírják a belépési nyilatkozatot? Akik istentől elvitték gondosan nevelt, polt lovait, a fejteshenet, udvarra kitolták szekert, rajta az eket, vetőpet, ekekapát? Akik egy pillanat alatt maguk gazdáiból a kommunisták szolgálói lettek.

Az én generációm még emlékszik az ország minden sarakból a Bukarestbe nemzeti viseletben szűcsételekre „ünnepelni”. A kommunista vezetés két napon keresztül buszokkal hordozgatta őket a fővárosban, hadd lássa ország-világ, mennyire örvendenek. Pedig az akkor felépített (nemsokára szűcsételek) kiállítás csarnokban felállva, tapsolva-éljenezve kellett „megköszönniük” a kommunista pártnak, hogy elvették mindenüket.

A kivételmentes elemzést elemezve, néhány évvel később néhány Kovács Géza történész úgy fogalmazott, hogy akkor „megszaladt” (kiürült) a falu. Mert a fiatalabb családok még néhány évet kínlódtak a térszékben, aztán felkerekedtek, s egy ábekapta őket a város, mint egy proletkultusz novella hőst, Jónost az 1930-as évek gazdasági válsága. A falun csak az idősebb generáció tagjai maradtak. (Közülük egyesek halálukig ringatták a reményt, hogy hátha változik a rendszer, s egyszer visszakapják, ami az övéké volt!)

Józan fejjel ítélve, az, ami akkor történt, az erdélyi társadalom számára felért egy második Moháccsal!

Móricz Zsigmond történelmi trilógiát írt meg Erdély nagy romlásáról. Arról a másfél évtizedet tartó háborúról, amely a „tündérországot” a siralmak országává változtatta. Ez a romlás is másfél évtizedet tartott, de (alig hallható) csatazaj nélkül folyt. Talán ezért feledkeztünk meg (szándékosan elfelejtették velünk?) emlékezni arról, hogy fél évszázada beteljesedett (az 1949-ben, szovjet mintára kezdődött) szűcsételetség. A szövetkezesítés ugyanis a hazai, mindeketlen a hagyományos erdélyi falu végét jelentette. Mert a tradicionális gazdálkodással együtt megszűnt az a falusi közösség (szándékosan feltrágyált?), amely évszázadokon keresztül együtt tartotta a falu lakosságát, betartatta a szokásokat, megkövetelte a keresztény erkölcsöt, kizárta önmagából, pellengére állította az azokhoz nem igazodókat. (Egy lelkész barátom mondta: Isten helyett az istentelenség lett az úr.)

A térszéknek, illami gazdaságoknak munkaerőre volt szüksége. Az elvándorolt hazaiak helyett hoztak Mócvidékről, Máramarosból, majd Olteniából, Moldvából. Más lakosság, más vallás, más szokások. Két évtized alatt ők lettek többségben, az ő szokásrendjük lett uralkodó a településen, a viselkedésben. Még a kocsmában is.

A tornyai iskola most összeállított monográfiáját lapozgatjuk izgalommal. Benne kimutatások, statisztikák. Gyermekeletszem, a végzettség osztályok, a pedagógus-gárda, a ki-

segítségét személynélzet névsora. Virágzó tanintézet, nagy, harminchoz közeli, vagy azt is meghaladó létszámú osztályokkal. Mint a környéken a szomszédos nagyiratosi, avagy a párhuzamos osztályokkal is rendelkező pécskai, kisiratosi.

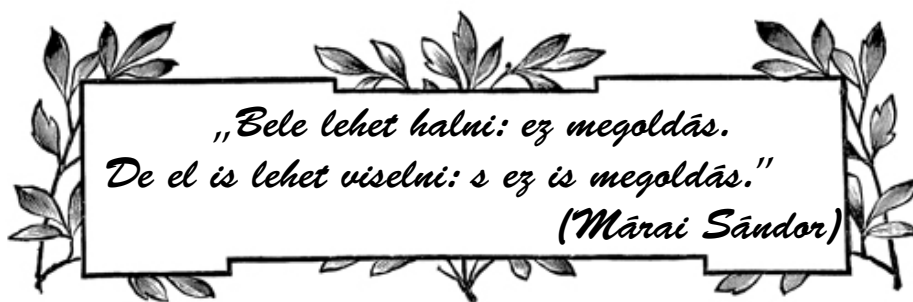
Aztán, a kollektív "l" ső befejezőt követően hirtelen változik a helyzet: a gyermeklétszám aggasztóan lecsökken, egy fél évtized alatt szinte a felére, majd az alá. Virágzó iskolákból egyszeriben vegetáló tanintézetek lettek. A tornyai is, a szomszédos nagyvarjasi, szederhádi iskolával együtt. Egyetlen évtized alatt alföldi neves, sok évtizedes, évszázados múlttal rendelkező magyar nyelvű tanintézeteket csuktak be, vagy V–VIII. osztályokat szüntettek meg

gyermekhiány miatt. Csak Arad környékén: Gyorok, Máriaradna, Munár, Nagylak, Kendergyár, Szentpál, Pankota, Dezsőháza. (A lista nem teljes!) Mindegyikért rekviemet kellene tartanunk!

És ugyanúgy halotti misét a fél évszázada felbomlasztott hagyományterületi falvakért, az elpusztatott templomainkért, az ateistává nevelt ifjúságért!

Uram! Bocsásd meg a kommunistáknak mérhetetlenül sok bűnüket! Ez is köztük tartozik!

Ujj János

Bölcs mondások, gyalázatos tettek

Barátaim figyelmessége okán, négy a Kárpát-medencén kívül szerkesztett, magyar nyelvű lapot olvashatok rendszeresen. Ezek között van a Münchenben kiadott ÉLETÜNK, az európai katolikusok lapja is. Örömmel tapasztalom, hogy az olykor kenetteljesnek érzett írásokat egyre gyakorlatiasabb, bátrabb, világiasabb hang váltja fel. Inkább érzem, nekem is írják ezt az újságot. Az olvasást Saáry Éva jegyzetével kezdem. A szerző alapfoglalkozását tekintve geológus, ugyanakkor író, költő és fotóművész is, az 1956-os magyar forradalom és szabadságharc egyik krónikása. Sokoldalú közéleti ember, nagy világiáró. 1929-ben született. Ez meglepett, mert írásait fiatalos hang jellemzi.

Gazdag élettapasztalata ellenére, neki is szüksége van KAPASZKODÓK-ra. (Életünk, 2013. január) Ebben az írásában összegyűjtött jó néhány versidézetet, bölcs mondást – a Márai-idézetet tőle kölcsönöztem –, amelyek segítik őt, reménye szerint másokat is, hogy átvészelve (átvészeljék) az élet nehezebb pillanatait, napjait.

A Márai-mondás nem csak az egyéni életekre érvényes, vonatkoztatható az a világ szerencsétlenebb tájain tengődőkre, a Kárpát-medence alaposan szétszórt és megtépzott magyar közösségeire is.

Ha az eseményeket, a tetteket vizsgáljuk, a bölcs mondások, a szállóigék olykor – a legtöbbször – el-

avult, nevetséges közhelyeknek tűnnek. Itt és máshol is, bőven benn a XXI. században.

Elképesztő indulatok szabadulnak fel egy sportesemény, egy temetés, egy zászlókitűzés, egy „cordeluță” s még annyi minden „semmiség” kapcsán. Az igazán nagy kérdésekre nem is utalok most.

Mondjuk az okosat, de balgán cselekszünk.

Balgán?

Ez nem kifejezés. Vannak, akik zokszó nélkül már egy szalmaszálon sem tudnak átlépni, és észre sem veszik, ha mások fejfelé ütköznek a falnak.

Elég szép gyűjteményem van bölcs mondásokat, aforizmákat, epigrammákat tartalmazó könyvekből.

Már a görögök, a latinok...

És az olyan vérprofi politikus, mint Winston Churchill is megmondta...

Ha nem is túl gyakran, de hatásosan idézik az egykori angol miniszterelnök frappáns, akár hatásvadászónak is tekinthető mondásait.

Az angol parlament alsóházában 1945. november 2-án hangozott el a Szovjetunió jelentette veszélyre célzó hírhedt mondása:

„Nem a megfelelő disznót vágtuk le.”

Finomítva ezt a mondást, kérdezhetjük: mikor döbben rá végre a román politika, hogy nem az erdélyi magyarság az ország „fő” veszélyforrása?

Maradjunk a szivarozó, italozó, olykor depresszióval is küszködő angol államférfinál.

Amikor 1953. március 5-én „Sztálin elvtárs szíve megszűnt dobogni”, Churchill nem kondoleált, csak annyit mondott: „*Sztálin sohasem szegte meg adott szavát nekem.*”

Mi, magyarok nem mondhatjuk el ugyanezt az egykori angol miniszterelnökről.

Ő jól tudta, miért lett öngyilkos 1941. április 3-án hajnalban magyar kollégája, Teleki Pál. Akkor így nyilatkozott: „*A béketárgyalásokon majd szabadon kell hagynunk egy széket...*”

Nem volt képletesen szabadon hagyott szék, megértés sem.

Az ígéretekről, a szószegésről az angol miniszterelnöktől függetlenül is sokat lehet bölcselkedni.

Még mindig Winston Churchill! Talán a legmagvasabb mondása:

„*Háborúban elszántság, vereségben dac, győzelemben nagylelkűség, békében jóindulat.*”

Vajon a mondás mind a négy elemét komolyan gondolta?

Akár igen, akár nem, nem sok követője akadt. Legalább is mi, magyarok a Kárpát-medencében ezt így látjuk és érezzük is.

Mostanában azért mégis előkerült egy bútordarab. Nem szék! Pad, vagy inkább pellengér! Kinek a részére? Teleki Pál kései utódját, vagy az általa vezetett országot ültetnék, állítanák rá? A mai „okos”, de kórossá hízott világban a gyengék, az önérzeteskedők, az ügyetlenek között nem nehéz bűnöst, vádlottat találni.

Tudjuk, már megtanulhattuk: a győztesnek mindig igaza van. Ha béke van, akkor az erősebbé az igazság.

Bele kell ebbe halni? El lehet ezt viselni?

Van megoldás?

Réhon József

Kaptunk egy képet

Svédországból küldte egykori iskolatársunk avval a szöveggel, hogy segítsünk, mert ő alig néhány személyt tud már csak azonosítani a képen.

Annyit kiderítettünk, hogy a felvétel minden valószínűség szerint 1957 kora nyarán készült a Magyar Vegyes Líceum (3-as sz. Középiskola, most Csiky Gergely Főgimnázium) hátsó udvarán. A képen az iskola nyolcadik osztályába (akkor a líceum első osztálya) járó fiúk csoportja látható. Erre utal olyan személyek jelenléte, akik a VIII. elvégzése után különböző okokból kimaradtak az iskolából. A közelgő (vagy már kezdődött) nyári vakációra a társaság többségének

rövidnadrágjáról következtetünk. Hiányzanak a felvételtől a vidéki (kollégiumi) diákok.

Néhány kivétellel sikerült azonosítanunk a képen szereplőket. Sajnos, igen sokan már eltávoztak az élők sorából. Csak az ő nevüket közöljük. Aki a képen önmagára vagy iskolatársára ismer, kérjük, értesítse a szerkesztőséget, hogy lehetőleg

pontos listát küldhessünk Svédországba. (Esetleg névazonosításban is segítünk!)

Tudomásunk szerint az elhalálózottak (a képen balról jobbra): Budai Lajos, Szabó László, Matusinka András, Rácz Miklós, Mandl László, Gruber László, Mádi Sándor, Talpai Imre, Pecsovsky József, Nagy István, Garlati András.

VENDÉGÜNK:

BARTL JÓZSEF EGYÉNI KIÁLLÍTÁSA*

A ma nyíló kiállítás a nagytestvére annak, mely egy hónappal ezelőtt volt látható a Hegyvidék Galériában. Pontosabban a nagytestvére, hiszen a hegyvidéki tárlat anyaga, melyet a Bartl gyűjtők féltett kincseiből állítottunk össze. Aradra kibővült a művész tulajdonában lévő képekkel. Része továbbá annak a jubileumi kiállítás sorozatnak, melyet a tavalyi évben 80. születésnapját ünneplő Bartl József tiszteletére rendeztek ország-szerte. (A főváros több kiállítóhelye mellett Pécsen és Szentendrén.)

Bartl József 1959-ben végzett a Magyar Képzőművészeti Főiskolán Bernáth Aurél, Fónyi Géza és Pap Gyula tanítványaként.

Bartl József művészete a magyar művészettörténet egyik legtöbbet vitatott, többszólamú, polemikus időszakában, az 1950-es és az 1960-as években bontakozott ki. Első tájékozódó lépéseire, igazodási pontjainak keresésére, értékelveinek meghatározására a politikai ideológiával átítatott pártállami rendszerben került sor. Valóság és látszat között talán ebben az időszakban volt legnagyobb a szakadék, a hivatalos művészet és a „második nyilvánosság” élesen elkülönült egymástól.

Indíttatása, választott mesterei és szellemi mentorai (Bálint Endre, Korniss Dezső), igazodási pontjai és alkotó közege (Európa Iskola, Szentendrei Régi Művésztelep) voltak. Baráti kapcsolatai és a neoavantgárd képviselőivel közös kiállítás a hatvanas években jelentkező újító nemzedékhez kapcsolja.

Az 1959-es diplomamunka után belépett a Fiatal Művészek Stúdiójába. 1963-ban Derkovits-ösztöndíjat kap.

Bartl 1959-től vesz részt kiállításokon, a festmények mellett grafikát, plasztikát, gobelint, üvegkompozíciókat is készít. Az 1960-as években született festményei lírai táj- és városképek, csendéletek, enteriőrök, életképek, portrék. Feszés szerkezetű, színgazdag kompozícióin szülőhelye, Soroksár tárgyi, hangulati emlékeit festi meg.

A hatvanas években rendszeresen jár népművészeti gyűjtésekre, amelyek során bejárja az országot, a Börzsönytől egészen délig, a szerb határig. Az utak tárgyi emlékei ott sorakoznak már szentendrei műtermében (1972). Saját bevallása szerint ekkor még a csendélet témáját kereste, így a népi motívumok is csendéleteiben szerepelnek először.

Bartl József 1972-től kapcsolódott be Szentendre

sokrétű művészeti életébe, olyan mesterek támogatásával, mint Kmetty János és Ilosvai Varga István. Nagy hatást azonban mégsem a posztnagybányai törekvések gyakorolnak rá, hanem a Korniss Dezső és Bálint Endre által képviselt képépítő módszer.

Festészete 1972-től, Szentendrre költözésétől változik meg. A korábban is ábrázolt népi tárgyakból motívumokat (szív, tulipán, kereszt, baba, ék, kör) emel ki. Vásznaín népművészeti gyűjtés tanulságai kezdenek önálló életet élni. A motívumok, melyek a hatvanas években még csendéleteinek részletei, lassanként önálló ikonokká erősödnek. Eltávolodik a reális ábrázolástól, a valóságos elemeket stilizált népi motívumok, geometrikus formák váltják fel. Az 1970-es években született alkotásokon a képtér még egységes, a tiszta színekkel festett motívumok teret érzékeltetnek, áthatják egymást.

Bartl a népművészeti gyűjtőutakon megismert népi tárgyak díszítőmotívumait (tímárjel, szív, tulipán, kereszt, baba) jeleníti meg festményein, az autentikus közegükből kiszakított jelképeket sajátos geometrikus rendszerbe helyezi, s ezáltal egyfajta szimbólumtárat vagy „jelképkatasztert” hoz létre.

Az egész életművön végigvonuló jelek-szimbólumok egyetemes nyelven kommunikálnak, eredetük mégis a magyar népművészethez kapcsolható.

A 70-es, 80-as évek fordulóján kompozíciói síkszerűekké válnak. A képek meghatározó színe a fehér. A jellegzetes motívumok ritmikus sorokban, gazdag variációkban jelennek meg, kitöltve a képfelületet.

Az 1990-es évek elejétől festészete komorabbá válik, sötét színű, nagyméretű műveket alkot. A sötét felületet csak néhány motívum bontja meg.

„A Bartl József képeiről sugárzó derű egyik forrása talán az a csendes és őszinte kizárólagosság, amellyel a festő a művészethez viszonyul. Nem konfliktuskereső, vívódó, kritikai alkotói világ az övé. Sokkal inkább egy állandóan épülő, tisztuló nyelvezet, amellyel a jel és a szín mindig egymásra reflektáló, meghatározó elemmé válik.” (Bognár Zsófia művészettörténész)

1995-ben Munkácsy-díjat kap, 2009-ben pedig a Magyar Köztársasági Érdemrend lovagkeresztjével tüntették ki. Szintén 2009-ben életműdíjat kapott. Ezt az elismerést minden évben a magyar kortárs festők

ítélik oda azon pályatársuknak, aki már teljes életművet mondhat magáénak, és annak színvonalára elismerésre méltó.

A ma nyíló kiállítás az életmű több periódusának bemutatásán túl felvázolja azt a következetesen épülő, töretlen gondolati ívet is, mely az egyes korszakokat összeköti és egységbe foglalja.

Sikota Krisztina

* Elhangzott május 9-én az Európa napon az Arad Megyei Múzeumegyüttes Klió termében megnyitott kiállításon

Siska-Szabó Hajnalka, Bognár Levente, Fonti Krisztina és Sikota Krisztina a megnyitón

A Mozikirály, egy érdekes filmszkeccs száz évvel ezelőttről

Nem hinném, hogy él-e még olyan aradi, aki „anno dacumál” a moziban találkozott a szkeccsel (angol eredeti jelentése vázlat), amely keveréke a filmnek és a színjátszásnak. Ez a sajátos műfaj Bános Tibor színháztörténész szavaival idézve a több ezer éves színházat kísérelte meg összeházasítani a boldog gyermekkorát élő, de már nagyon népszerű némafilmes mozival. Ez úgy történt, hogy a filmvetítést időnként megszakították, és a mozivászon előtt a színészek „élőben” beszélve és énekelve játszották a film eseményeit.

A 20. század első évtizedében lett divatos ez a sajátos „vegyület”, bár a hetedik művészet első megnyilvánulásaira az éber szerzők már a 19. század kilencvenes éveiben figyeltek, ekkor mutatták be a színházak Oscar Blumenthal és Gustav Kaldeburg *Mozgófényképek* című bohózatát, amelyben néhány pillanatnyi mozgóképet is láthattak a nézők. A darabot Aradon először 1899 októberében játszották, és a filmzés is hamar elkezdődött a városban. Az első néhány mozgókép-

ből álló dokumentumfilmet Naster György készítette 1903-ban *Arad város látképe* címmel, de később is filmre került néhány érdekes mozzanat 1909-ben például a Kossuth-szobor leplezéséről, a vértanúk kivégzési helyének feltárásáról, 1910-ben a helyi választásokról.

Szkeccset először 1913 decemberében láthattak az aradiak, de nem a moziban, hanem a színházban a *Mozikirály* című operett bemutatásakor. A látványos darab ősbemutatója 1912-ben Berlinben volt, zenéjét Willy Bredschneider és Walter Kollo, a szövegkönyvet Rudolf Bernauer és Rudolf Schanzer állította össze. Magyar színpadra Harsányi Zsolt alkalmazta, és az amúgy is népes szerzőgárda bővült Szirmai Alberttel is, aki néhány sikerült dallal gazdagította az operett zenéjét. Budapesten 1913 szeptemberében a Király Színházban került először színre Fedák Sárival és Rátkai Mártonnal a főszerepben, a darab filmbetéteit a korabeli magyar filmgyártás neves személyiségei rendezték. A fővárosi nagy siker után vidéken is játszani kezdték az operettet,

SZENDREY MIHÁLY

és szinte mindenütt, ahol bemutatták, saját rövidfilmet gyártottak hozzá.

A Maros-parti városban *Parasztlakodalom Aradon* címmel készítettek több mint 10 perces produkciót, ennek előkészületei napokig lázban tartották az egész várost. „Már majdnem mindenki tudja Aradon, hogy Szendrey Mihály és a Mozikirály szerzőinek jóvoltából lovasították az egész színészgárdát bonvivánostól, szerelmes színésztől, primadonnástól” – írta az *Arad és Vidéke* a filmezés előtti napokban, majd humorosra váltva a szót így folytatja: „A színészek kávéházi törzsasztalánál csak ló ügyekről vitatkoznak. Várnay Jenő legtöbbször így indítja a mesélést »Hát tudjátok, debreceni csikós koromban...«.(...) Polgár Sándor főrendező úr arról panaszkodik, hogy már a feketekávéját is csak lóháton tudja meginni.(...) Győző Alfréd arról beszél, hogy őt már kiskorában megverték, ha nem akart nyereg nélküli lovon menni az óvodába. Igaz, akkor én is láttam Győzöt lovagolni – erősítette meg Delli Lajos – igaz, hogy hinta volt a ló alatt.”

A felvétel előtti gyakorló lovaglások „hatalmas és mulatságos” látnivalói voltak az utca népének, meg az újságíróknak, aki – többek között – így örökíti meg a színészek lovaglási tudományát: „Az első próbabalopp alkalmával még csak a színháztól a lutheránus templomig jutottak el lóháton, Várnay még azon is túl ment, – de arról nem ő tehet, hanem a ló, igaz, az ő számára a tűzoltó kaszárnyából hoztak paripát.”

A budapesti Projektograph mozivállalat operatőre december 13-ra tervezte a filmezést, de a műveletet a rossz időjárási körülmények miatt másnapra kellett halasztani, így a felvétel végül december 14-én, vasárnap délelőtt készült el.

A színigazgató, Szendrey Mihály által rendezett *Parasztlakodalom* látványos jelenetei az egész társulat közreműködésével a város jelentős helyszínein peregtek. A rövidfilm eseményei a következők: az együttes tagjaiból álló lakodalmas sereg a Szabadság téren gyülekezik, innen indulnak kocsin és lovakon – a Minorita templomot és a Hungária kávéházat érintve – az anyakönyvi hivatalig, amely a Városháza épületében található. Ám út közben a két vőlegény (mert kettős lakodalmat tartanak) elmarad a násznéptől, nyargalnak a menet után, de csak egyik kocsi saroglyájára tudnak felkapaszkodni akkora lármával és felhajtással, hogy Városháza környékén posztoló rendőr szemében csendháborítóknak tűnnek, és beviszi őket a rendőrségre – hiába tiltakoznak. Az anyakönyvi hivatalban a vőlegények híján nem mehet végbe a házasságkötés, a nászülendőket ki kell váltani a rendőrségről, tehát újabb helyszínek következnek: a Maros-híd, a Maros túlsó partja, majd az Eötvös utca.

Várnai Jenő

Delli Lajos

Az esküvői szertartás után a násznép a Fehér Kereszt vendéglő téli kertjébe megy, ahol a vendégek többsége túlzásba viszi a mulatozást, az asztal tetején táncolnak, ezért a szálloda tulajdonosa (Braun Gusztáv) kikergeti az egész kompániát, a szétszéledő mulatozók ezután a színház felé veszik útjukat. A némafilmet a színházi előadáson a társulat komikusa, Győző Alfréd kommentálta, ő a darab egyik főszereplője is.

Maga az operett központi alakja a filmgyáros és filmszínész, akinek a magyar változatban Szigligeti Psylander a neve (utalva ezzel mind a némafilmkirályra, Waldemar Psylanderre, mind a magyar drámairodalom nagy alakjára, Szigligeti Edére). Az események humorosan, „*hol sikerült, hol kevésbé sikerült módon karikírozzák a filmgyár működését a felvételek előtt, közben és után, miközben a nagy Waldemar is kap néhány oldallökést*” – írja az aradi kritikus a darab aradi bemutatása után az *Arad és Vidékében*. Az érzelmeket a grófkisasszony, Janka képviseli, ez „nadrágszerep”, az ártatlan leányzó a darabban fiúruhába öltözik remélve, hogy így könnyebben juthat az imádott nagy sztár közelébe, aki szintén különböző alakokban tűnik fel, többek között Napóleon jelmezét is magára ölti.

Aradon 1913. december 19-én a „*kedves, bolondos*” zenés mű bemutatója Polgár Sándor rendezésében kitűnően sikerült. A címszerepet játszó Győző Alfréd remekül utánózta az „isteni” *Waldemart*, aki a valóságban nem is olyan isteni. Várnay Jenő sok humorral formálta meg Varjú Mihály országgyűlési képviselő alakját, akinek birtokán a II. felvonás játszódik, a két női főszerepet a szép hangú primadonna, Pataki Vilma (Linka) és a csinos, mindig elegáns táncoszübrett, Diósy Nusi (Janka) remekül énekelte és táncolta végig. A sikert igazolja, hogy a bemutatót követően telt házak mellett nyolc egymást követő este került színre, műsoron maradt az idény végéig, és még a 10-es évek végén is játszották.

A jól sikerült 410 méteres némafilm, a *Parasztlakodalom* szerepel mind a bukaresti filmarchívum, mind a Magyar Digitális Archívum nyilvántartásában. A pesti azt írja róla, hogy csak néhány perces töredék maradt fenn belőle, de mindkettő közli a rendező és néhány szereplő nevét is.

Hogy a teljes 14 perces produkció megtekinthető, rekonstruálható állapotban megvan-e valahol, azt nem sikerült eddig kiderítenünk. Micsoda szenzáció lenne, ha ez a film teljes terjedelmében előkerülne!!!

Piroska Katalin

Könyvészet

Bános Tibor, *Aki szelet vet. Fejezetek Fedák Sári életéből.* Bp., 1986.

Jordáky Lajos, *Az erdélyi némafilmgyártás története (1903–1930).* Bukarest, 1980.

Arad és Vidéke 1913. december 11., 12., 15., 19., 20.

ARAD-NAGYVÁRAD SZÍNISZÖVETKEZET

1885 őszén Krecsányi Ignác aradi direktor nyerte el a színekort, és létre jött az Arad-Nagyvárad Színiszövetkezet. A váradiak már elfelejtették azt a csalódást, amit Mosonyi okozott két évvel korábban, és szeretettel köszöntötték Krecsányit.

Krecsányi nagy társulatot hozott Váradra, amelyből nem hiányzott **Hunyadi Margit**. A zenés darabokat és drámákat Krecsányi rendezte. A népszínműveket és vígjátékokat ő maga és **Makó Lajos**. Karmestere **Delin Henrik** volt. Az 1886-os idény május 8-án kezdődött Várady Antal *Szent László ébredése* című prologójával, valamint Millöcker *Gasparone* című operettjével. Az utolsó előadásra szeptember 29-én került sor. A műsort elemezve szembeszökő, hogy találkozunk igazi színházvezetési koncepcióval. Krecsányi akart valamit, és azt véghez is vitte. Érdeklődött a társadalmi problémák iránt, így a repertoárba sok társadalmi dráma került be. Másfelől senki annyi ciklust nem rendezett, mint ő. Vendégjátékokra igazi nagyságokat hívott meg, akik rangot adtak valamennyi produkciónak. A repertoárban csökkent a népszínmű, és emelkedett a társadalmi drámák és vígjátékok aránya.

A francia társadalmi drámákból valóságos ciklus képe rajzolódik ki, valamennyi a 19. század jelentős problémáit veti fel. Természetesen különböző szinten és különböző álláspontból. Ha egy-egy író előadásait vesszük figyelembe, még világosabb a ciklusok megvalósítására törő szándék. Így színre kerültek Shakespeare-darabok, Szigligeti több

darabja és Csiky Gergely művei. Várad szülötének, Szigligetinek műveiből emlékmatinét is rendeztek. Árnyoldal az operett előretörése. Ami érdekessé teszi Krecsányi első éveit, az a vendégjátékok minősége és színvonala. Ő már azért hívja el egyik vagy másik művészt, mert ezek valóban művészek, és hozzájárulnak az előadás színvonala alapos megemeléséhez. A váradi közönség minden esetben hálás volt, és valamennyi vendégjáték eseményszámba ment.

Az első nagyszabású vendégjátékokra június 15. és 22. között került sor, amikor is **Prielle Kornélia** hat különböző darab főszerepét alakította. Az előadásokról komoly bírálatok jelentek meg először a váradi sajtó történetében. Valamivel kisebb jelentőségű volt **Gabányi Árpád** és **Faludi Antal** vendégjátéka. Annál nagyobb volt a régi kedves ismerős, **E. Kovács Gyula** sikere, aki augusztus 4. és 10. között 4 darabot rendezett, és mindenikben főszerepet is alakított. A bírálatok sokat foglalkoztak E. Kovács személyiségével, jellemábrázolásával, rendezői módszerével, színészi pedagógiájával, amellyel segíti pályatársait és a fiatalokat.

Krecsányi még jobb körülmények között kezdte az 1887-es évadot. Távozott ugyan **Makó Lajos**,

így a prózai darabok rendezését **Somló Sándor** vette át. Néhány jó színész is szerződött a társulathoz (**Váradi Ákos, Szabó Antal**), valamint különösen a balettben kitűnő Litzenmayer nővérek. Az ünnepélyes megnyitón Katona *Bánk bán* című tragédiáját mutatták be. Az utolsó előadáson Szilgigeti *Vid* című darabját adták elő.

Krecsányi délutáni előadásokat is tartott, így augusztustól októberig hetente egy-két délutáni előadás is volt. Krecsányi jó kapcsolatot tartott fenn a sajtóval. Ez a jó viszony augusztustól kezdett megromlani. Éppen akkor, amikor igyekezett minél több előadásra becsődíteni a közönséget. Ekkor kezdik szemére vetni az igazgatónak az operett túlburjánzását, a felszínességet és igénytelenséget.

A műsor alapvető koncepciója alig tért el a megelőző évitől. Kilenc magyar újdonságot játszott először Váradon. Köztük volt Berczik Árpád *Parasztkisasszony*, Csepregy Ferenc *Vízözön*, Csiky Gergely *Jó Fülöp*, Dóczy Lajos *Széchy Mária*, Rákosi Jenő *Endre és Johanna* darabja. Jelentősebb kezdeményezések voltak Katona József *Bánk bán* és Madách *Ember tragédiája*. Ezt a darabot Somló Sándor rendezte. Szereplők: Ádám – Somló Sándor, Éva – Hunyadi Margit és Lucifer – Peterdi Sándor.

Krecsányit izgatta a történelem és a történelmi dráma lehetőségei. Néhány előadásban viszont nacionalista húrokat kezdett pengetni, amiért a váradi újságírók többször is megrótták. A hazafias lelkenedés helyét a józan felmérés veszi át. Benkő Kálmán *Bukov, a székelők hóhéra* című történelmi előadása után, a *Nagyvárad* leszögezi: „*A nemzeti sovinizmus kora hanyatlik, a mai korszak jelszava a munka.*” Ez már a felszabadult polgár értékítélete, amely még nemzeti kérdésekben is meg óhajtja őrizni látszatfüggetlenségét.

A rekordszámú előadásokhoz rekordszámú operett is társult. Új magyar operettet is bemutattak, mint Kenti József *Királyfogás*, Bátori Szidor és Hegyi Béla *Uff királya* és más operetteket. Az operett uralta zenés színpadot és a jó ízlést sértő silány produkciókat a nyári sajtó élesen bírálta. Az ítéletekben annyi mindenesetre máig érvényes igazság van, hogy Várad mindig saját képére és hasonlatosságára alakította azt a társulatot, amely itt gyökeret vert. A váradiaknak mind kevésbé tetszett az a tény, hogy Krecsányi szabályos üzleti vállalko-

Somló Sándor

(1895 – 1916)

zássá változtatta a színházat, és így nyilvánvalóvá vált, hogy a következő színi évadra nem ő kapja meg a színekört.

Ezzel egy fontos fejezet zárult le az aradiakkal való kapcsolatban, mert a váradiak a következő évadban a kolozsváriakkal kötöttek színi szövetséget, amely már a második ilyen szövetség volt.

Az aradiakkal való kapcsolat nem szűnt meg, mert az 1891-es évadra újra visszajöttek Váradra. De ez már a következő fejezet története.

Összeállította **Makai Zoltán**

A kopasz város*

*Egy ismert temesvári író legújabb könyvét mutatjuk ma be az olvasónak.
A kopasz város az Irodalmi Jelen Könyvek kiadásában jelent meg, mindössze
pár nappal ezelőtt.*

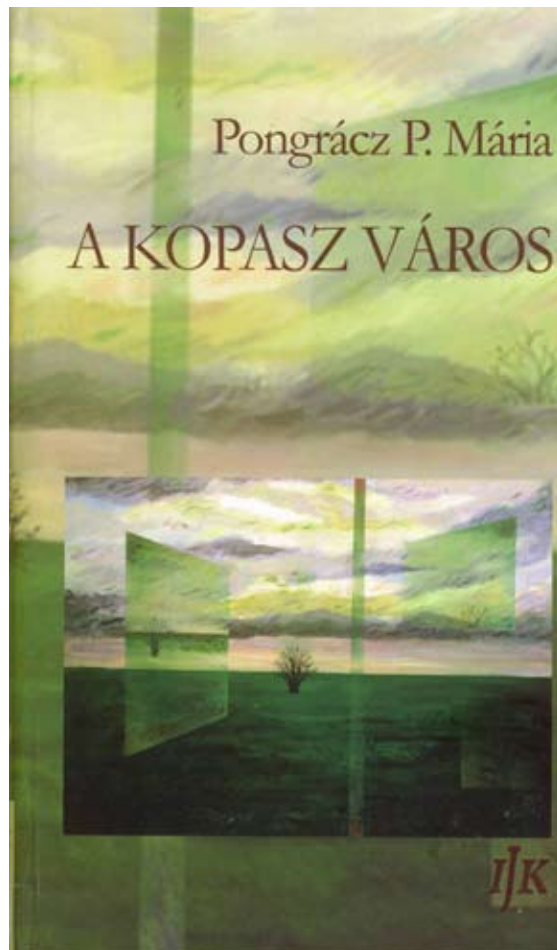
Önök közül bizonyára sokan el tudnák mesélni, hogyan zajlik az olvasó találkozása egy számára új könyvvel – mit néz meg először, a formáját, kötését, borítólapját, a szerzőjét, a kiadót, beleolvas-e vagy sem a hátsó borítón vagy a belül lévő fülszövegbe, s mennyire befolyásolja ez a továbbiakat, vagyis azt, hogy megvásárolja, elolvasa-e.

A szerzőt bizonyára megnézi – ő esetünkben **Pongrácz P. Mária**, akinek nevével biztosan találkozott már az, aki a *Nyugati Jelen*t és az *Irodalmi Jelen*t olvassa, vagy az, aki a térségünkbeli kortárs magyar irodalmat figyelemmel kíséri. Pongrácz P. Mária, a Román Írószövetség és az Erdélyi Magyar Írók Ligájának tagja mintegy tucatnyi könyv szerzője – van köztük több regény, novelláskötet, kisregény és monográfia. A most szárnyra bocsátott kötet novelláskönyv, olyan írásokat tartalmaz, amelyek zömével már az *Irodalmi Jelen*ben találkozhatott az olvasó. S aki az író írásait a folyóirathból szerette meg, bizonyára könyvben is szívesen olvassa újra őket. Aki pedig nem ismeri, s kezébe veszi a könyvet, már maga a cím, *A kopasz város* alighanem felkelti érdeklődését és kíváncsiságát, átfut az agyán a kérdés: milyen is lehet a *kopasz város*? S ha a tartalomjegyzékbe pillant, ilyen címeket olvashat: *A gonosz asztal*, *Bolond lepedők*, *Ködmalom*. Kétségkívül szokatlan, de egészen biztosan nem mindennapi címek. Mint ahogy maga a tizennégy novella sem mindennapi. Látszólag valóságos történeteket mesél el a szerző, a cselekményüket pár mondatban akár össze is foglalhatnánk – de ha megtennénk, és valóban elmesélnénk a cselekményt, akkor látnánk, hogy melléfogtunk, és egyáltalán nem ragadtuk meg az írás lényegét. Ezekben a szövegekben ugyanis nem a külső, hanem a belső történések, az emberi lélekben zajló folyamatok az igazán érdekesek és meghatározók. Ha nem így lenne, nem tudnánk megmagyarázni, miért és mitől retteg a volt börtönigazgató özvegye a kötetnyitó novellában, miért szereltet minden ajtajára, ablakára rá-

csot, hogy megvédje magát a külvilág csak számára létező megnevezhetetlen fenyegetéseitől, s miért hal meg, amikor az utolsó rácsot is felszerelteti: azért, mert élete meghatározó törekvése, tartalma beteljesedett, a további élet céltalan és értelmetlen. Egyetlen ésszerű magyarázat van, s ennek kulcsa a múltban keresendő: a volt férj börtönigazgatói foglalkozásából adódó trauma. Amiről sem a novella hőse, sem maga a szerző nem ejt egy szót, de egyértelmű, hogy a megnevezhetetlen rettenetességnek ez lehet a forrása.

S ha már a múltat említettük, szóljunk az e kötetben összegyűjtött Pongrácz-novellák egyik meghatározó vonásáról: szereplői a múlt emberei olyan értelemben, hogy a novellák által ábrázolt jelenben a múltjukból adódó következményeket viselik, azokkal szembesülnek, és azok irányítják sorsukat. Nézzük, például, a *Kocsmáur* című elbeszélést. A Kocsmáur – valaha volt Valaki, nem tudni pontosan, ki, de nyilván fontos ember –, ma is elegáns és az újabb éra fogalmai szerint jól szituált, jó nyugdíjjal bíró úriember –, naponta eljár egy külvárosi kocsmába meginni néhány pohár erőset, hogy a múltat felejtse. Egy alkalommal a modern kor elesettjeivel, munkanélküliekkel találja szembe magát. A volt Valaki, a mai közönséges nyugdíjas azzal szembesül, hogy már a kutya sem ismeri, senki számára nem fontos, nem tisztelt, rettegett ember, s miután, felszólításra, több kört fizet a mai csóróknak, maga is elázva hazafele menet árokba esik, s arcát elönti a sár. Hogy belepusztul-e, vagy sem, nem tudni: a szerző rejtélyes fogalmazása a novellák többségében ilyen értelemben kétségben hagyja az olvasót, afelől azonban nem lehet kételye, hogy a történet rosszul, modernebb kifejezéssel happy end nélkül fejeződik be. A sors, mint a görög tragédiákban, mindegyikben beteljesedik.

És itt egy újabb jellegzetességre hívnám fel a figyelmet: A kopasz város 14 novellája közül 13 bukással végződik – ha nem is halállal, de fizikai, erkölcsi bukással, mintegy aláhúzva: a múlt bűnei, mulasztásai elől nincs

menekvés, vétségei alól nincs feloldozás. Azt már nem az író, hanem a recenzens teszi hozzá, didaktikusan és szájbarágoan fogalmazva meg a kötet üzenetét: úgy kell élni az életet, hogy később ne legyen mit megbánni.

Az egyetlen látszólagos kivétel, a „jól végződő” sztori az 1989-es forradalomról szóló, *Szerencsegolyó* című írás. Hőse szürke, kiállásra képtelen kisember, aki nem rosszindulatból, gonoszságból, csak közönséges gyávaságból a besúgásra is hajlandónak mutatkozik. Szerencséjére közben a forradalom, amelynek során – a szerzőt néhányszor „rajtakapjuk”, hogy temesvári, bár írásaiban sehol sincs konkrét hely, időpont megjelölve – kisemberünkön, véletlenül, egy eltévedt golyó könnyű sebet ejt, és ezáltal a maga, de a mások szemében is hőssé válik vagy válhat, forradalmárrá, „dicskoszorú száll fejére”.

Ennek a szereplőnek egyébként nincs neve, mint ahogy a kötet többi szereplőjét is legfeljebb olyan, tulajdonságot jelölő fantáziánéven ismerjük meg, mint Bozontos, Kocsmaúr, Róka, Begyes, Úrfi. Elgondolkodhatunk azon, vajon miért él az író ezzel a fogással, de ez, véleményem szerint, hozzá nem ad, de el sem vesz az írások értékéből, legfeljebb növeli azok sejtelmességét. Mert Pongrácz P. Mária novellái sejtelmesek, s nemcsak a befejezésüket illetően, hanem abban is, hogy bennük egyszerű, közönséges tárgyak a köznapitól eltérő jelentéssel, tulajdonságokkal ruházódnak fel, hogy a szereplők gondolatai néha, mintegy kivetülve, mintha megelevenednének és valósággá válnának. Mintha, mondom, mert realitásuk csak képzeletbeli. Ám ne feledjük el: az ember számára gyakran fontosabbak a képzeletében élő egyéni meggyőződések, igazságok, mint a valóságosak, merthogy az előbbieket határozzák meg gondolkodását és cselekvéseit. Hogy példát is hozzak: a *Ködmalom* című novellában a csinos, ifjú, kezdő tanítónőnek álmaiban jelenik meg a kristálytisza patak mentén álló vízimalom, amely aztán az ébrenlét pillanataiban az idilli nyugalom, a mesebeli álmovilág elérni vágyott megtestesítőjévé válik az öreg, fehér hajú molnárral, akit a szemben lévő ház ablakában vél felfedezni, amint őt fixálja. Amikor azonban, ajándékokkal megpakolva, felkeresi az öreget, az – és így végződik a történet – rátámad, utána kap, szárnyait tépdesi, hogy ne tudjon többé repülni. A magam olvasata és valószínűleg a szerző szándéka szerint ez azt jelenti: a való életből nincs menekvés, az ember álmodhat nagyot, szépet, de nem áll módjában hátat fordítani a valóságnak, kiszakadni belőle, és ha megpróbálja, akkor sincs esélye. A *Menedék*, egy másik novella hőse már idős korában tér vissza gyermekkorának falujába, hogy az eladóvá vált kastélyban egykor létezőnek vélt titkokat megtalálja. S amikor – képzeletében legalábbis – felfedezi az egy életen keresztül áhított titkot tartalmazó ládát, már nincs ideje s ereje felnyitni. . .

Befejezésül néhány szó *A kopasz város*ról, a címadó, egyben a legterjedelmesebb novelláról. Egy kétes erkölcsű fiatalemberrel szól, aki elhagyja szülővárosát – felismerhetően Temesvárról van szó –, külföldön sem talál

JÁMBOR GYULA ÉS BEGE MAGDOLNA A BEMUTATÓN

igazi érvényesülést, majd évek múltán hazajön, hogy egykori barátait elkápráztassa az előkelő vendéglőben (kevés megtakarított pénzéből) adott pazar vacsorával, bizonyítandó, hogy milyen jól megy sora. (Ez is jellemző egyébként a kötetre: sokan hősei közül többnek akarnak mutatkozni, mint amilyenek valójában. Nézzünk magunkba: hányan nem szeretnék ezt?) A vacsorára azonban senki nem jön el, a hazalátogatás ilyenként teljes kudarccal végződik, mint ahogy félrecsúszott a fiatalember egész élete. A *kopasz* jelző a város mellett alighanem az érzelmi sivárságot hivatott érzékeltetni, ami egyébként *A kopasz város*on kívül több más novella esetében is érvényes. Mindent összevetve: a bemutatott 14 novellából még erőltetetten sem lehetne azt a következtetést levonni, hogy a komoly élet- és írói tapasztalattal rendelkező szerzőjük rózsaszínben látná a világot.

Pongrácz P. Mária novellái modern hangvételű írások, mondhatni prózában megírt balladák. A ballada, egyik rövid és találó meghatározása szerint, tragédia dalban – esetünkben prózában – elbeszélve. Szerzőnknek e kötetben közölt novellái, mint már az elején céloztunk rá, tragédiák. Még akkor is, ha többnyire nem is végződnek halállal.

Jámber Gyula

* Elhangzott május 22-én a Jelen Ház nagytermében tartott könyvbemutatón

Szövevények, 2013. június **11**

Regéczy Szabina Perle
Mint egy klasszikus halott...

Ott ültem tompán
és mozdulatlan,
körülöttem hárfázott a semmi,

ott ültem bambán
és színehagyottan,
körülöttem hajnal akart nyílni

ott ültem elmosódva
búbánatban,
mellettem renyhe, dallamtalan vágyak

ott ültem révedten
és kallódottan,
mellettem ócska, tovatűnő várak

ott ültem merengőn
és unottan,
körülöttem hajladozó virág

ott ültem fénytelen
s elhagyottan,
körülöttem örvénylő melódiák

ott ültem sután
és megkopottan,
mellettem virgonc, puha emlékszáraz

ott ültem fehérlőn
és bágyadtan,
mellettem zsenge, oltalmazó szárnyak

ott ültem tévetegen
s fáradtan,
körülöttem kócos, csillámló hajnalok

ott ültem tépetten
és hervadtan,
körülöttem botorkáló nappalok

ott ültem eszelősen
és ázottan,
mellettem pazar, tornyosuló tincsek

ott ültem őrjöngőn
s tébolyultan,
mellettem zordon, megrepedt kilincsek

ott ültem dermedten
s kárhozottan,
körülöttem béna, komor hideg

ott ültem tespedten
s ágrólszakadtan,
körülöttem málladozó szívek

ott ültem félszegen
és foszlottan,
mellettem tépett, testetlen emberek

ott ültem ernyedten
és meglapultan,
mellettem szemérmes madársereg

ott ültem halványan
s kifakultan,
körülöttem robajos gondolatok

ott ültem maflán
és elnyomottan,
köröttem esendő fondorlatok

ott ültem megkövülten
és kábultan,
mint egy klasszikus halott...

JUHÁSZ BÉLA

KÓRHÁZBAN

Négyágyas kórterembe vittek a laparoszkópiás beavatkozás után, dél körül. Azt ígérte kedves, régi ismerősöm, hogy este haza engednek. Ez nem jött össze; öt nap lett belőle; főnöke, a főorvos igen elővigyázatos volt. Pedig azt mondta, ragyogóan sikerült a műtét, ilyen jó teljesítményt rég nem realizált. Az egészet egy monitoron lehetett követni. A végén elárulta, hogy mindent rögzítettek, úgyhogy az egyetemen a medikushallgatók tananyagként fogják nézegetni mindazt, ami a vastagbelemben történt...

A négyből csak három ágyat foglaltunk el. A negyedik, megtudtam, hajnalban szabadult fel; de már nagyon öreg volt az illető.

Az ablak melletti ágyban egy középkorú férfi tanyázott. Amikor épp nem szökött ki a városba egy-két sörre. Májrákja volt, igen előrehaladott stádiumban. De a sört imádta... Nem csoda, hisz egy hatalmas sörlerakóban dolgozott azelőtt...

Közvetlen szomszédom már első pillantásra ismerősnek tűnt; ő azonnal felismert; örült is személyemnek; a többiekénél közelebb érezte magához intelligencia szintemet, annak ellenére, hogy csöpögött belém az infúziós folyadék egy vékony gumicsövön keresztül, és az altatás nyomán még igencsak kábult voltam.

Azonnal elkezdte a csevegést. Nem állt le este sem, csak mondta-mondta... Politikáról, mezőgazdaságról, tanügyről, fociról... Mindenről volt véleménye, mindenhez hozzászólt, vitát próbált indítani. Én meg hallgattam határtalan türelemmel, mit tehettem volna?!...

Éjfél körül, miután többször elbóbiskoltam, kértem finoman, álljon le, hagyjunk másnapra is a történetekből. Hiába! Nem hagyta abba. Bizonyára még akkor is mesélt, amikor már rég ellepett az álom.

Másnap, amikor megjött a felesége – alacsony, mozgékony, széparcú, fejkendő asszony –, és kirámolta reklámszatyorjából a zománcozott lábasba tett ebédet, átszólt hozzám, és megkérdezte, nem kívánok-e egy kis gombapaprikást... Tudja, mondta, hogy az orvos meg-

tiltaná, de hát az urától is mindent tiltanak... Még azt is hozzátette, hogy ne vegyek komolyan mindent, amit mond nekem az ura; ő már ilyen bogaras vénember lett, éjjel-nappal beszélne, ha lenne, aki hallgassa. Mintha sohasem akarna leállni...

Egyik délután, miután elbóbiskolt az öreg, az asszony az ágyam mellé settenkedett:

– Már tegnap is kérdezni akartam a véleményét – mondta bizalmasan. – Tudja, az én uram nagyon-nagyon beteg. Az orvosok két éve lemondtak róla. Azóta négyszer operálták. És látja, még mindig megvan... Másfél éve megvettem a koporsót. Tölgyfa és aranyveretes... Fent áll a padláson. Ő, persze, nem is sejti. Nem is tudom, mi lenne a helyes: megmondjam neki az igazat?... Ugyanis az utcánkban a harmadik házban lakó szomszédnál erre a hétre várják az eseményt... És megvennék az uram koporsóját... Még nyernénk is rajta egy keveset...

Nem jutott időm a válaszra. Megkönnyebbültem, amikor láttam, hogy ágyszomszédom kinyitja szemét, mintha halvány mosoly jelent volna meg az arcán, aztán összevonta szigorúan a szemöldökét, és ráordított asszonyára:

– Ötvenkét évig eleget láttalak! Menj már innen, mert hívom a rendőröket!

Pillanatok alatt összepakolt az asszony, körbe pillantott a kórteremben – köszönésként. Majd lábujjhegyen kisomfordált.

– Csak tizenöt centi maradt a vastagbelemből, de – esküszöm – túlélem a vén szipirtyót! – üvöltötte. Kis szünetet tartott, majd teljesen normális hangon belekezdett egy kissé pikáns történetbe, amely az egykori munkahelyéhez kötődött. Aztán egy újabb következett az edzőpályáról – ez jó hosszúra nyúlt. De utána belekezdett egy másik sztoriba, amit újak és újak következtek...

Álmomban fecskék keringtek sebesen az ágyam felett.

„Gyaloghíd az Erdélyi Bárkához”

Ez a címe a Gutai István által írt előszónak, amellyel bevezeti Serdült Benke Éva *ERDÉLYI BÁRKA** című könyvét.

Első gondolatom: paksi barátaink bosszantóan régen jártak Aradon, nagyon jó lenne velük újra találkozni itt a Maros partján.

Ha már eloroztam Gutai István írásának címét, engedem, hogy további gondolataim az ő előszavától serkentve rendeződjenek. Ez nem jelenti azt, hogy bármi is elkerülte volna figyelmemet abból, amit a Pakson „megragadt” erdélyi–várad Serdült Benke Éva tesz.

Különben is a *Szövétnék* olvasói pontosan tudják, kicsoda Serdült Benke Éva. Tudják, miről, hogyan és miért ír.

A meg sem ismert Palágyi után született az *Elindultam szép hazámba* kötet, amely „az 1920-ban elszakított országrészek tájairól szóló lírai útleírásait, művészettörténeti esszéit, tanulmányait gyűjtötte egybe.”

Ebben a kötetében is ezt a nyomvonalat követi. Az *Erdélyi Bárka* történelmi eseményeket, a történeteket formáló személyiségeket fogadja be, de helyet kapnak benne a hozzánk egészen közel eső idők hősei, áldozatai is.

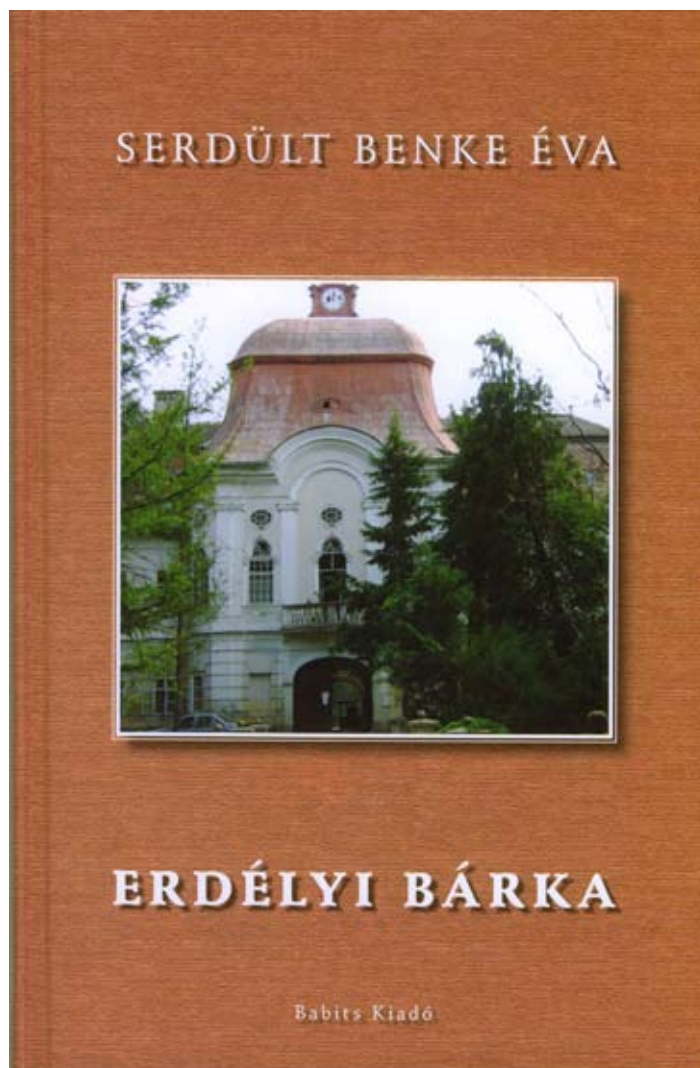
A kötet Pakson jelent meg, de nagyon erdélyi, a 18 írás között van aradi és temesvári vonatkozású is. Akár megható jelzővel is illelhetjük a paksi önkormányzat és az ottani ipari vállalatok segítségét, amely lehetővé tette a remek kiállítású, 284 oldalas, kiemelkedő jelentőségű könyv kiadását.

Mert szükség van ilyen könyvekre határokon belül és kívül egyaránt.

Serdült Benke Éva az értelemhez és a szívekhez szólóan ír, pontosan, világosan és nagyon hatásosan. Írása nyomán jobban értjük Görgeyt és Kossuthot, s azt is, mi történt Temesvár utcáin „*Amikor egy város kiáltott...*”

Különben az *Erdélyi Bárka* tartalmára nagyon illik a „Változatosság gyönyörködtet” aforizma.

Nem is lehet ez másképpen, mert egy valamilyen „BÁRKÁBA”, a mentés szándékával „*Be*

kell hordanunk, hajtanunk mindent. A szavakat is.” Különben befejeződik a *Beolvasztás*. Menteni kell a regéket, a földet, az iskolát, a nyelvet és a hitet, a múltat, s ha még egyáltalán lehetséges, a jövőt.

A könyvbe szervesen beillesztett versidézetek segítik a szerzőt abban, hogy érzékeltesse Európa indiánjainak, a kisebbségi sorsba kényszerült magyaroknak „nagyjából” hét országban porló életét.

De ki figyel erre?

Nem tudom, eljut-e az Erdélyi Bárka Aradra! Akarja-e valaki bemutatni, árulni? Szeretnék-e az aradiak elolvasni?

Várad Károly

* Serdült Benke Éva *ERDÉLYI BÁRKA*. Babits Kiadó, Szekszárd, 2013

PUSKEL PÉTER

Előjuttok a száz éves Kultúrpalotához

Idén októberben jubilál a Kultúrpalota.

Az ünnepre készülve a város emblematikus épületének külső tatarozása erősen megkésett, a belsőt nem is említve. Ráadásul pár éve egy nagy hajcihővel megrendezett jótékonysági bál ürügyén „átmenetileg” eltávolították a hangversenyerem széksorait, és a világ sok nagy muzsikusat befogadó – német szakemberek szerint az ország legjobb akusztikájú – termében ma kevés és rossz minőségű az ülőhely.

Azt ígérik, októberig minden készen lesz az esemény megünneplésére.

Sok hasonló esemény szemtanújaként, e sorok írója kissé tamaskodva fogadta a hírt, de hamarosan kiderül, túlzott volt-e a borúlátása.

A Kultúrpalota, amelynek homlokzatán az ünnepélyes átadáskor (1913. október 25.) az állt „a magyar közművelődésnek” nemcsak építészetileg reprezentatív épülete Aradnak, hanem rendeltetése okán is.

Nem sok vetélytársa akad az országban.

A vele egyidős, a szecesszió magyaros motívumokkal díszített marosvásárhelyi Palota, az erődítményre emlékeztető máramarosszigeti és a jászvásári palota

sorolható ebbe a kategóriába, de ez utóbbi, bár rendkívül mutatós, eredetileg városházának épült, és csak később költözött falai közé a múzeum és más kulturális intézmény.

Az eklektikus Aradi Kultúrpalota büszkesége a koncertterem. Ez bármely megközelítésben európai színvonalú. Mind belső kiképzését, mind akusztikáját illetően.

Szüksége volt a városnak egy ilyen teremre, hiszen az alapfokú zeneoktatás elindításában számos európai fővárost megelőzve úttörő szerepet játszottunk, és az 1890-ben megalakult Philharmonia Egyesület egyre rendszeresebb koncertjeit hol a szűkös Krispin teremben, hol a Fehér Kereszt, illetve a Központi Szálloda ugyancsak hangversenyre alkalmatlan nagytermében tartotta meg.

A Kölcsey Egyesület már a 20. század első évében sürgette egy olyan intézmény felépítését, amely a hangversenyerem mellett otthont nyújt a szabadságharc 1893-ban megnyitott és páratlan ereklýeket felvonultató mauzóleumának, a régészeti gyűjteménynek, a képtárnak és a számos ősnymtatványt, nagy aradi

családok hagyatékából értékes köteteket tartalmazó könyvtárnak, olvasóteremnek.

Egy ilyen művelődési mamutintézmény külső megjelenítése nem nélkülözheti a monumentalitást. Belső kiképzését illetően pedig kevés volt az adoptálható európai modell. Ez főként a koncertterem elhelyezésére, formájára, megvalósíthatóságára vonatkozott.

Európa nagyvárosaiban a századforduló előtt már felépültek a máig híres hangversenytermek. A császárvárosban a Bécsi Filharmonikusok újévi koncertjeinek mindmáig otthont nyújtó Musikvereint 1870-ben avatták fel. Baselben a Stadtcasinót 1876-ban, Lipcsében a Neue Gewandhaust 1884-ben, Amszterdamban a Concertgebouwot 1887-ben, Zürichben a Tonkhallet 1895-ben nyitották meg.

Budapesten a Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem (korábban Zeneakadémia) koncertterme 1907-re készült el.

Magyarország első tíz vidéki városába sorolt Aradnak, a lehetőségek józan mérlegelésével, csak ezek a létesítmények nyújthatták a követhető példát.

Az ország gazdasági-pénzügyi helyzete viszont takarékosasgra intett.

A millenniumi emlékünnepek és főként a megelőző építkezési hullám alaposan megterhelték az ország költségvetését. Szükség lett volna néhány évi „szélcsendre” a feltöltődéshez.

De ez csak ábránd maradt.

A „régí jó békeidők”, „La belle époque”, viszonylagos állóvizét az építkezésekben, a művészetekben, a könyvnyomtatásban, de a társadalmi élet más területein is a divátáramlattá erősödő Jugendstil, azaz szecesszió hullámai kavarták fel. A művészeti áramlat villámgyorsan hódított Közép-Európában, és késelem nélkül kikövetelte magának a megnyilatkozási formákat az élet számos területén. Ehhez pedig pénz kellett.

A polgári kibontakozás a kultúra iránti hatványozott érdeklődésben is jelentkezett. A Kölcsey Egyesület az ereklyemúzeum megnyitásával ugyanis kiengedte a szellemet a palackból. A tehetős helyi polgárság a színház, a Szabadság-szobor és az egyre-másra nyíló iskolák mellett a többi művelődési intézménynek is méltó hajlékot kívánt emelni.

Aradon 1901-ben kezdődött el az a közel egy évtizedig tartó vita, amelynek tárgya a meghatározó fontosságú kulturális intézményeknek otthont adó szellemi panteon felépítése. Az indítvány kezdeményezője és kovása a Kölcsey Egyesület volt. Az ötletet támogatta Vidor Emil pesti építész, aki már korábban ingyen felajánlotta egy ilyen jellegű építmény tervét.

Az egyesület azonban annak rendje és módja szerint versenypályázatot hirdetett.

A vita elvi alapját a célra megszabott 250 ezer koro-

na szolgáltatta, amelynek csekély részét állta volna a város. A többi állami támogatásból, illetve a millenniumi alap megduplázásából jött volna össze.

A pályázók viszont kevésnek találtak egy ilyen igényű létesítményhez.

A versenyre beérkezett 27 jelíges munkát a Kölcsey Egyesület felküldte Budapestre a Magyar Mérnök és Építési Egylethez szakvéleményezésre.

A magyar lapok többsége úgy vélte, hogy az Egyesület helyesen járt el, amikor ilyen fontos kérdésben helyt adott a szakértők véleményének is. (Az aradi napilapok ezekről részletesen tudósítottak.)

A *Budapesti Hírlap* például hosszasan taglalta mindenik pályázat erényét és hibáját. A *Budapesti Napló* is behatóan foglalkozott a beküldött tervpályázatokkal. Ez utóbbi azt írta, hogy „...becsületes, szorgalmas munka gyümölcse valamennyi. A legjobbak azok, melyekben a művészek magyarul gondolkodva, magyarul érezve, magyar fordulatokkal igyekeztek a feladatot megoldani.” (Függetlenség, 1913. október 11.)

Ám a fővárosiak még így sem vállalták a döntés ódi-umát. Elsősorban arra a kibúvóra hivatkoztak, és nem jártak messze az igazságtól, hogy 250 ezer koronából nem lehet a célnak megfelelő alkotást létrehozni.

Végezetül az Egylet mégis tett egy javaslatot, amely szerint a pesti Vágó József és László Pantheon jelígejű munkája és két másik pályázat között egyenlő módon osszák el a díjazásra szánt összeget, amit viszont az aradi bizottság nem fogadott el.

Az első díjat nem adták ki, a másodikat Vágóéknak ítélték oda, és elhatározták, hogy a jutalmazott művet és az öt legjobbat átadják egy aradi építésznek, hogy ezek figyelembevételével olyan tervet készítsen, amely a rendelkezésre álló összeggel megvalósítható. Ez az elképzelés viszont nem alaptalan etikai jellegű ellenérvekbe ütközött.

A pró és kontra vita jócskán elhúzódott. Végül mégis sikerült pontot tenni az ügyre. Szántay Lajos, alig harminc éves aradi építész kapta meg 1902-ben a megbízatást. (Akkoriban a fiatal és igen tehetséges műépítész aligha álmodozott arról, hogy pályája elején élete főművét alkotja meg.)

Az építkezés helyszínének kiválasztása azonban újabb vitasorozatra adott okot. Csak 1907 májusában született meg a városi tanács döntése.

A magyar közművelődés panteonját a Maros-parton, a Baross parkban építik fel.

Közben az eredeti építkezési költséget is a két és félszeresére növelték.

A munkálat azonban csak 1910-ben kezdődhetett meg, és bár időközben a kivitelezési összeget alaposan felduzzasztották, az építkezés végén jócskán meghaladták ezt a summát is.

Ekkoriban azonban már dolgoztak az új vasúti pályaudvar felépítésén. Elkezdődött a munkásotthon és a gyermekkórház, valamint a görög katolikus templom és a görögkeleti leányiskola építése a Deák Ferenc (Eminescu) utcában.

A pályázatok körüli huzavona miatt Arad ismét olyan helyzetbe került, mint az 1870-es évek első felében, amikor egyidejűleg kellett finanszíroznia és levezényelnie a színház, a főgimnázium és a városháza építkezését.

Közben persze heves vita folyt a városi tanács és a Kölcsey Egyesület választmánya között arról, hogy ki nek a kezébe kerüljön a leendő Kultúrpalota irányítása. (Ennek részleteiről sok érdekesség olvasható Almási Gábor, Jankó András, Fekete Károly *Az aradi Kölcsey Egyesület története* című könyvében.)

A Kultúrpalota építői azonban gyorsan és pontosan dolgoztak.

1913 júniusában már csak néhány apró részlet hiányzott az átadáshoz.

***

(Részlet a jubileumra készülő tanulmányból)

Felhasznált irodalom

Almási Gábor–Fekete Károly–Jankó András: *Az aradi Kölcsey Egyesület története*.

Aradi Közlöny Nagy Képes Naptára az 1914. rendes évre. Arad, 1919.

Lanevschi, Gheorghe: *Aradul vremurilor de mult apuse 1834–1914*, Cluj 2005.

Momente din istoria lecturii publice în municipiul și județul Arad. Arad, 2006.

Művészet (szerk. Lyka Károly), 1902., 3. sz. Wikipedia.

Tomi, Ioan: *Filharmonica de Stat Arad la 60 de ani 1948–2008*, Ad sexagesimum aniversarium Philharmoniae urbis Arad celebrandum. Arad, 2008, 2009.

Ujj János: *Történelmi városkalauz*. Arad, 2001
Függetlenség, 1913. okt. 11.

Negyvenkilenc mécses az aradi hősökért

96 évvel ezelőtt, 1917-ban tombolt a világháború, és könyörtelenül szedte áldozatait világszerte mind a lövészárkokban, mind a hátszágokban. A helyi kormánypárti napilap, az *Aradi Közlöny* a napi háborús események mellett az aradi származású elesettek névsorát is közölte – nem téve különbséget az áldozatok között nemzetiségük, foglalkozásuk vagy vallási hovatartozásuk alapján. Az olvasó innen vagy az *Arad és Vidékéből* szerezhette tudomást például Heppes Aladár aradi jegyző (a népszerű helyi színésznő, Harmath Józsa férje) vagy Cziglián István fiatal helyi színész haláláról.

A kisebb-nagyobb közösségek szomorúan kezdték számba venni veszteségeiket. Egyre több lett a hősi halottak tiszteletére rendezett megemlékezés, vallási szertartás, ezekről rendszerint a sajtó is közölt tudósítást. Az ebbe a témakörbe tartozó, számomra legmeghatóbb írást az *Arad és Vidéke* 1917. május 8-i számában olvastam. A gyászszertartás bemutatását tartalmazó, sajnos, aláírás nélkül megjelent cikket érdemes idézni, annyira szuggesztív: „... a zsinagógát zsúfolásig megtöltötte a gyászoló közönség, ott voltak az elesett hősök hozzátartozói, özvegyek és árvák, apák és anyák, Arad város társadalmának színe-java, (...) és felekezeti különbség nélkül nagyon sokan, akiket a kegyelet érzése és a hősök iránti tisztelet vitt a templomba. A zsinagóga komor, fekete színei hűen adták vissza azt a hangulatot, amely a lelkeket megülte. Fekete gyászdrapériák omlottak le a fekete ruhás nőkkel telt karzatról, és fekete ruhába öltöztek az oszlopok, a padok, az oltár is, és a zsinagóga külső képén is kifejezésre jutott az a mély fájdalom, amely belopózott az emberek szívébe.”

Az egyházi liturgia zenéjét megszólaltató kántornak jelentős szerep jutott, a cikk írója meleg hangon méltatta Kohn Dávid énektudását: „Amikor beléptünk a zsinagógába, megszólalt az orgona bús hangja, és felcsendült Kohn Dávid főkántor csodaszép, erőteljes baritonja. És ez az öreg ember, aki hatvan esztendeje tolmácsolja az Egek Urának hitközsége fohászait, oly meleg szívű, igazi interpretálója volt énekelt gyászdalának, hogy bensőség, teljes meghatottság vett erőt mindenkin, aki ezt az éneket hallotta.”

A megemlékezés szónoka dr. Vágvölgyi Lajos, a zsinagóga főrabijja szívhez szóló szavakban emlékezett meg a hősi halottakról, azokról is, akiknek a nevét nem őrizte meg az utókor: „az első lángocska azokért ragyogjon fel, akiket nem tudunk néven szólítani, a sok ezer hősért, kik bármely nyelven, szertartás szerint,

bármely templomban keresték, imádták a mi közös Istenünket”. Ezután Krausz Jónás rabbi helyettes egy-egy mécses gyújtott minden hős emlékére, miközben a rabbi olvasta a neveket, melyek a következők: **Adler Imre dr., Berkovits Lipót, Boros Rezső dr., Brasch Miksa, Braun Dezső, Breibart Zsigmond, Ecker Sándor, Engel Imre, Engel Jenő, Eglander Sándor, Fuchs István, Fischer Richárd, Gottlieb Manó, Glück Andor, Groszmann Sándor, Grün József, Hahn Lajos, Hammer Sámuel, Heller Norbert, Hervai Ervin, Hirsch Mihály, Hoffmann Lipót, Holló Imre, Jakobovits Vilmos, Jónap Henrik, Juhász Árpád, Kaufmann Jenő, Kaufmann Sándor, Koch Sándor, Kellner Zoltán, László Sándor, Ligeti Hugó Zoltán, Markovits Samu, Merkler Fülöp, Merkler Sándor, Neumann Oszkár, Pető Ernő, Radnai Jenő, Rippner János, Rosenfeld Dénes, Singer János dr., Scheibel Henrik, Szabados Béla, Vajda Emil, Waldmann Sándor, Weisz Jenő, Wittenberger Artur, Wolf Zsigmond.**

A régi zsidó gyászdalt Weisz Sándor főkántor-helyettes énekelte, majd a templomi kórus és minden jelenlevő előadásában hangzottak el a *Szózat* sorai, kifejezve az elszakíthatatlan kötődést a közös hazához: „A nagyvilágon e kívül / Nincsen számodra hely / Áldjon, vagy verjen sors keze / Itt élned, halnod kell”.

A megrázó sorok egyébként ennek a közösségnek a számára nem üres köz-helyet jelentettek, ragaszkodásukat a magyarságukhoz bizonyítja, hogy az aradi zsidó hitközség az impériumvál-tás után, 1922-ben kérelmet nyújtott be a bukaresti kultuszminisztérium-hoz, hogy engedélyezzék gyermekeik számára továbbra is a magyar nyelvű oktatást. Ebben az időben jelent meg tudniillik a törvény, amely szerint a zsi-dó felekezetű gyermekek, ha nem sa-ját vallási iskolába járnak, csak román tannyelvű iskolába iratkozhatnak be.

A több száz aláírással ellátott kér-vényt a román hatóság elutasította.

Piroska István

Könyvészet:

Ujj János, *Séták aradi temetőken, emlékhelyeken*, Alma Mater Alapítvány Arad, 2009., p. 131–133.

150 ÉVE SZÜLETETT WINKLER LAJOS

A közember keveset, nagyon keveset tud Winkler Lajosról. Pedig tudományos körökben úgy emlegetik, hogy Eötvös Loránd mellett ő állt a legközelebb a Nobel-díj elnyeréséhez. Ő volt az első nemzetközileg elismert magyar vegyész. Azt talán még kevesebben tudják, hogy Arad szülötte volt, 1863. május 21-én egy óvárosi utcai (Halász, később Thököly Imre, most Cuza Vodă) házban látta meg a napvilágot.

Azért került sor a megemléke-ző estre Aradon, mert innen indult el pályafutása, amely a budapes-ti Tudományegyetemre vezetett. Az egyetem elvégzését követően gyakornok, tanársegéd, 1894-ben magántanári minősítést szerzett az analitikai és gyógyszerészeti kémi-ából. *A vízben feloldott oxigén meg-határozása* című doktori értekezés-ében közölt módszer „Winkler-féle jodometriás meghatározás” néven vált közismertté a tudományos kö-rökben.

Winkler Lajos születésének 150. évfordulójáról emlékezett meg az Alma Mater Alapítvány születése napján a Csiky Ger-gely Főgimnázium Tóth Árpádról elnevezett díszter-

mében. A vendégeket és a jószerével csak szakembe-rekből (vegyészek, tanárok, gyógyszerészek, orvosok) álló hallgatóságot Nagy Etelka kuratóriumi elnök üd-vőzölte. Az est kezdeményezője Réhon József ny. tanár

volt. A meghívott vendéglőadók közül **Biber Éva** aradi gyógyszerész Winkler Lajos indulásáról és aradi kötődéseiről beszélt, arról az idő-szokról, amikor (valószínűleg) isko-lájában (és környezetétől) elsajátí-totta az anyanyelvén kívül a német, a román, a latin és görög nyelvet.

Dr. Herczegfalviné dr. Abonyi Etelka orosházi gyógyszerész, a Magyarországi Gyógyszertudomá-nyi Társaság Békés Megyei Szerve-zetének elnöke előadásában Winkler Budapesten végzett tudományos és oktatói munkásságáról beszélt. A szí-gorú, távolságtartó tudósról, egyete-mi tanárról, a különc, de megmoso-lyogtató, szórakozott professzorról. Tudományos munkásságának elis-meréseként előbb az MTA levelező, majd 1922-től az akadémia rendes tagjává választották.

Dr. Paál Tamás emeritus egyetemi tanár, a Magyar-országi Gyógyszerészeti Intézet Főigazgatósági Tudo-

mányos Tanácsának elnöke elsősorban Winkler Lajosról, a tudósról beszélt. Arról a sajátos életvitelről, amelyben kutatásait végezte: az éjszakai laboratóriumi munkájáról, a hajnali lefekvésekről és déli kelésekről, egyetemi kurzusairól. Hangsúlyozta, hogy általában az akkori tudósok munkájának értékelését olyan szöveggel kezdik manapság, hogy „bár módszerei elavultak, mégis...” Winkler Lajos esetében ezek a módszerek egyáltalán nem avultak el, ma is ugyanúgy használják azokat, az aradi tudós neve benne van a világ tudomá-

nyos életének mindennapjaiban. Példaként: megállapította a gázok oldhatósága és a belső súrlódások közötti kapcsolatot, amelyet a mai napig a szakma „Winkler-féle összefüggésnek” nevez.

Bár a hallgatóság soraiban kevés volt a „közember”, Bognár Levente helyettes polgármester mégis reményét fejezte ki, hogy a rendezvény némileg hozzájárult ahhoz, hogy az aradiak is megismerjék és magukénak vallják Winkler Lajost.

WINKLER LAJOS (1863–1939)

AZ ARADI ÉVEK*

Bevallom, mikor megkaptam azt a felkérést, hogy Winkler Lajos aradi éveiről beszéljek a 150 éves évforduló kapcsán, részben megijedtem, másrészt elszégyelltem magam, mert tudatosult bennem az a tény, hogy én a nagyhírű tudósról jóformán csak annyit tudok, hogy kezdő gyógyszerészként a Rozsnyay-patikában tevékenykedett, de a valódi sikereket, mint gyógyszer analitikus és vegyész kutató, budapesti egyetemi tanárként érte el.

Egyet kell értenem Réhon József tanár úrral abban, hogy egy író, egy művész, egy közéleti személyiség inkább marad meg az utókor emlékezetében, mint egy laboratórium magányában tevékenykedő kutató. Pedig méltán lehetünk büszkéek arra, hogy Arad két igazán jeles személyiséget adott a vegyészettnek Winkler Lajos és Fodor Gábor (1915–2000) személyében. Winkler az első magyar kémikus, akit világviszonylatban jegyeztek, aki Eötvös Loránd mellett a Nobel-díj közelébe került.

Winkler Lajos 1863. május 21-én, 14 évvel a világo-si fegyverletétel után a vértanú tábornokok városában született tehetős bor- és fakeskedő családban. Valószínű, hogy az egykori Winkler-ház a Halász, később Thököly utca 55. szám – a mai Cuza Vodă – alatt állt. A kis Lajost a református templomban keresztelték meg. Elemi iskoláit szülővárosában végezte, sőt a középiskola egy részét is. A szakirodalomban nincs pontos adat, de valószínű, hogy az érettségit már Budapesten tette le. Életrajzírója, Szabadvári Ferenc is csak néhány mondatban utal ezekre az évekre, az 1885-ig terjedő időszakra.

2003-ban, a Palatinus Kiadó gondozásában jelent meg a *Születtem... a Magyar Tudósok önéletrajzai*

című munka, amelyben nem szerepel Winkler Lajos önéletrajza, mert valószínűleg soha nem vetett ilyesmit papírra. Viszont van egy rövid adatgyűjtemény a könyvben, ami felöleli Winkler életének és munkásságának fontosabb állomásait. Innen tudjuk meg azt, hogy kitűnően értett és beszélt magyarul és németül, latinul és ógörögül, valamint románul. Ez utóbbi ismeretét természetes, hogy csak Aradról vihette magával.

Ismert tény viszont, hogy Aradon Rozsnyay Mátyás Szabadság téri patikájában gyakornokoskodott, ebből az időből ugyanis fénykép maradt fenn. A gyógyszer-tár munkatársai körében közvetlenül a tulajdonos, Rozsnyay Mátyás mellett áll. A gyógyszerészet iránti szeretetét és érdeklődését, a szakma, vagyis a gyógyszerkémia iránt, biztos vagyok benne, hogy itt szívta magába, hiszen Rozsnyay nem csak minden újdonságra nyitott, nagy tudású gyógyszerész volt, de olyan közéleti ember is, aki méltán vált példaképévé a vele dolgozó, őt megismerő gyógyszerésztanoncoknak. A laboratórium légköréből Winkler sem vonhatta ki magát, és valószínű, hogy a későbbi kutatás, kísérletezés iránti elhivatottsága éppen gyakornokoskodása idején teljesedett ki. S bár neve később a vegyészettben lett kimagaslóan ismert, ne felejtjük el, hogy ő mindvégig hű maradt a gyógyszerészethez is, hiszen miután a kor szokásaihoz híven, Aradon letette a tirocinalis – újonc, próbaidősvizsgát, 1883-ban Budapesten kezdte meg egyetemi tanulmányait állami ösztöndíjjal, 1885-ben gyógyszerész oklevelet szerzett, majd 1889-ben gyógyszerészdoktori címet. Soha nem tagadta meg a szakmát, aktív közreműködője és szerzője volt a 3. és 4. *Magyar Gyógyszerkönyvnek*. Ő volt, aki számos reagenst és mérőoldatot tett kötelezővé és szóvá teszi egyes készítmények sterilizálását is.

Valószínű, hogy kapcsolata a nála 30 évvel idősebb Rozsnyay Mátyással nem szakadt meg, de erről nem maradtak fenn adatok. Viszont Winkler részt vett 1895-ben Rozsnyay Mátyás temetésén, ő írta a *Gyógyszerészeti Közlöny*ben megjelent nekrológot, és számolt be a temetésről. Az viszont csak feltételezés, hogy 1896-ban Aradon járt Rozsnyay síremlékének avatásán. Tény viszont az, hogy az emlékmű állításáért kibocsátott gyűjtőíven az első két név Than Mór és Winkler Lajos 20-20 koronával. Rozsnyay fiait, Kálmánt és Józsefet, mint gyerekeket ismerte. 1895-ben József a budapesti egyetemen szerzett gyógyszerész oklevelet és később abban a kémiai intézetben promováltatott doktorrá, amelyet Winkler vezetett. Valószínű az is, hogy később Winkler és Rozsnyay József munkakapcsolatban lehettek. Zárójelben jegyzem meg, hogy 1941-ben a Gyógyszerészet Pantheonjába az első 36 tag közé Rozsnyay Mátyást és Winklert egyszerre fogadták be.

Winkler későbbi aradi kapcsolatairól igen keveset tudunk, azt viszont igen, hogy Budapesten szoros kapcsolatban állt az aradi születésű Pekár fiúkkal – Károly, Mihály, Dezső –, akik mindhárman komoly karriert futottak be, és akik közül Mihály, aki Aradon érettségizett 1889-ben orvos lett és élettannal foglalkozott, egyetemi tanárként 1927-ben tagja lett a Magyar Felsőháznak, azon kevesek közé tartozott, aki Winkler barátjának mondhatta magát. Bár a Pekár fiúk fiatalabbak Winklernél, nem zárható ki, hogy már Aradról ismerték egymást, mint ahogy az sem, hogy Trianonig együtt vagy külön-külön ne keresték volna fel szülővárosukat, Winkler ugyan nem volt nagy utazó. Nem derült fény arra sem, hogy őrizte-e aradi emlékeit, gondolt-e vissza hajdani iskolájára, ahol Antolik Károly akár tanára is lehetett, és találkozhatott vele a Kölcsey Egyesület péntekjein.

Pekár Mihályt és Dezsőt az is szoros kapcsolatban tartotta Winklerrel, hogy ők is, mint a nagyhírű tudós, a Kis Akadémia alapítói közé tartoztak. A Kis Akadémia nem volt hivatalos egyesület, úgy fejlődött, mint 200 évvel korábban az angol Royal Society, talán a mai Mindentudás Egyetemének megfelelőjeként. Középpontjában Winkler Lajos állott, az egyesület alakulásakor ő volt a társaság neszтора, a fiatalabbak, Aradról elszármazottak és nem aradiak köréje csoportosultak. Törzshelyükön, a Múzeum Kávéházban a fiatal tudó-

sok egymásnak tartottak előadásokat. Megjegyzem, hogy a szintén aradi Pekár Dezső akkor Eötvös Loránd tanársegédje volt, később a báró Eötvös Loránd Geofizikai Intézet alapítója és igazgatója. Winkler Lajos magyarországi munkásságáról, életútjáról kollégáim fognak a továbbiakban beszélni.

Arad városa mindaddig elég mostohán bánt Winkler emlékével, hiszen úgy, ahogy a magyar tudományos életben fogalomná vált a neve, számtalan iskola, emléktábla van róla elnevezve, úgy az aradi társadalom és diákság vajmi keveset tud e nagy analitikusról, tudósról. Nagyon remélem, hogy ez változni fog, hiszen ezen a téren is van miért és mivel büszkélkednünk. Komoly, felkészült tudósokat adott Arad a világnak, és ezek közül az egyik Winkler Lajos, aki véleményem szerint emléktáblát, szobrot, utcanevet érdemelne szülővárosában.

Végezetül köszönettel tartozom Réhon József és Ujj János tanár uraknak a forrásmunkákért, a Winkler-emlékek ápolásáért és megismertetéséért.

Köszönöm a figyelmüket!

Biber Éva gyógyszerész

* Elhangzott 2013. május 21-én, a Winkler Lajos tiszteletére szentelt emlékestén

Aradi tudós kitüntetése

(Gyógyszerész gyakornokból egyetemi tanár és akadémiai tag)

Dr. Winkler Lajost, a budapesti Pázmány tudományos egyetem kémia tanárát a Magyar Tudományos Akadémia utolsó ülésén rendes tagnak választották meg. Ez a nagy kitüntetés aradi származású tudóst ért Winkler Lajos doktor személyében. A Magyar Akadémiának új tagja Aradon született, és testvérbátyja *Winkler József* aradi szőlőbirtokosnak. Középiskolai tanulmányait Aradon végezte, és érettségi után a *Rozsnyay* gyógyszerárban volt gyakornok. Innen egyetemi tanulmányainak folytatására Budapestre ment, ahol csakhamar kivált nagy tudásával.

Winkler Lajos doktor most 59 éves, és már 1896 óta levelező tagja a Magyar Tudományos Akadémiának. A rendes tagságra most *Hosvay Lajos* és *Sigmond Elek* akadémiai tagok ajánlották az aradi származású tudóst. Ajánló írásukban elmondták, hogy dr. Winkler Lajosnak immár világhírű neve van, amit főleg a gyakorlati kémia terén sok módszer tökéletesítésével, különösen a súlyszerinti elemzésnek általa bevezetett meglepő pontossággal végezhető meghatározási módjával, valamint nagyszámú külföldi szaklapokban megjelent tudományos értekezéseivel vívott ki úgy, hogy a német tudományos világ minden alkalommal kikéri dr. Winkler Lajos véleményét. A Bunsen és tanítványai által megállapított kémiai értékek helyett ma már világszerte Winkler értékeléseit használják. Az aradi származású tudós nagyszerű pályafutásának egyik kiváló eredménye a Magyar Tudományos Akadémia rendes tagjai sorába való beválasztás.

Aradi Közlöny, 1922. október 3.

(Közli: **Piroska István**)

Emléktábla Tornyán Péter Antal tiszteletére

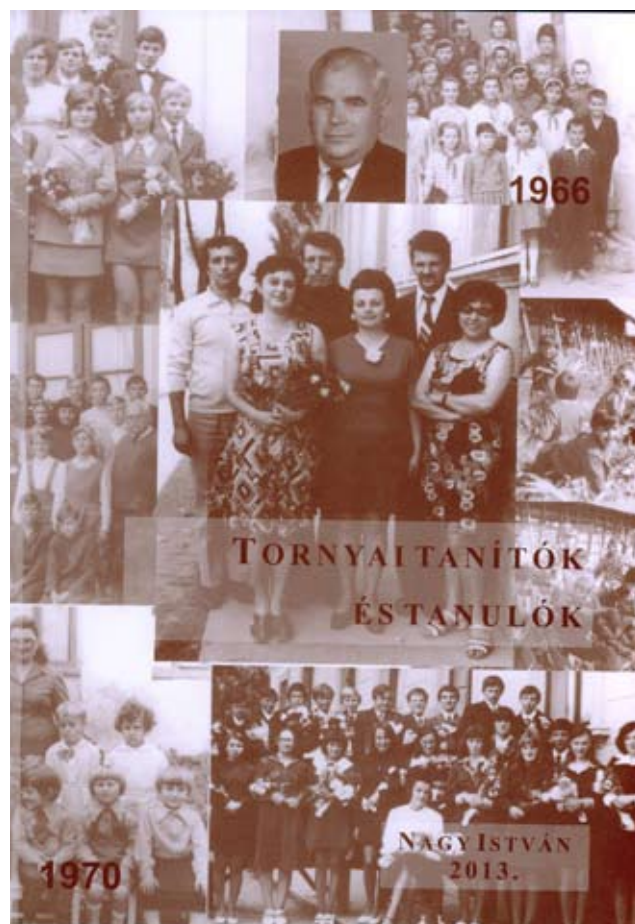
„Minden egyes korszaknak voltak meghatározó személyiségei, akikre büszkeséggel emlékeznek vissza a mai ember és példaként hoz fel. Az ő emléküket ápolása hozzátartozik a jövő építéséhez, hiszen minden fának erős gyökérre van szüksége ahhoz, hogy növekedjen” – írja köszöntőjében Antal Péter, Pécska város polgármestere Nagy István *Tornyai tanítók és tanulók* című könyvében.

Egy ilyen meghatározó személyiség volt **Péter Antal** is.

Hogy mennyire hálásak a tornyai iskola egykori igazgatójának volt tanítványai, arra bizonyíték a június elsején Tornyán tartott ünnepség. A szervezők (Tóth Piroska, Nagy István) meghívására az iskola mintegy kétszáz diákja és volt oktatója gyűlt össze a helybeli római katolikus templomban, hogy egy közös szentmisén emlékezzen az iskolaépítőre. A misét ft. Király Árpád kanonok, marosi főesperes celebrálta két nyelven: magyarul és románul, ahogyan két nyelven folyt az oktatás még akkor is, amikor az iskola hivatalosan magyar tannyelvűnek volt minősítve.

„Péter Antal tanító maradandót alkotott Tornyán” – írja az alkalomra megjelent, előbb idézett könyvében Nagy István tanár, az iskola egykori diákja. Valóban maradandót, hiszen miután 1947-ben kinevezték az iskola igazgatójának, felismerte, hogy a határ menti tanintézetnek csak akkor van jövője, ha a környező kis települések, Nagy- és Kisvarjas, Szederhát, valamint a még létező tanyák gyermekeit is összefogja, őket beiskolázza. Ezért alapított bentlakást még 1950-ben (ma kollégiumnak neveznék), amely több mint három évtizeden keresztül, 1982-ig működött. S hogy mennyire hálásan, szeretettel gondolnak vissza az ott eltöltött évekre a bentlakó diákok, arról ez a találkozó is fényes bizonyíték.

Amikor Romániában határozat született a nyolcosztályos kötelező oktatás bevezetéséről, Péter Antalnak sikerült elérnie a Bánság tartományi tanácsnál Temesváron, hogy jóváhagyják egy öt tantermes iskolaépület felépítését. Ottlik Géza regényének a címe (*Iskola a határon*) erre ráillik, hiszen a település szinte az országhatáron fekszik, egy időben azt csak külön engedéllyel lehetett megközelíteniük még a hivatalos szerveknek is.

Nagy István könyve az iskoláról

Szentmise a templomban

Az épület 1963–66 között készült el, most annak a falán helyezték el a kétnyelvű, fekete gránitból készült következő szövegű táblát:

1963–1966
között épült iskola
PÉTER ANTAL
1914–1983
1947–1970 között igazgató

Az avatón Stoianov Miodrag, Pécska város helyettes polgármestere mondott ünnepi beszédet, a táblát Király Árpád kanonok szentelte fel.

Az emléktábla felszentelése

Az élet és az egyszeregy...

2013. május 31-én, a Csiky Gergely Főgimnázium ballagási ünnepségén Péter András, a XII. A osztályfőnöke mondott búcsúztató beszédet. Hangja előbb acélosan zengett, de nagyon hamar a meghatottság árnyalatait is érezhette az utolsó kicsengetésre összegyűlt több száz ember. Gyorsan kiderült ennek az oka: nemcsak osztályától, hanem az iskolától is búcsúzott a sokak által ismert és tisztelt matematikatanár, hiszen őstől nyugdíjba vonul. Beszédében, a tanítványaihoz intézett biztatás és jókívánságok mellett, stílusosan, az élet és az egyszeregy kapcsolatát is boncolgatta, de azt is megjegyezte, hogy nemcsak a világűrben, hanem itt, a Földön is számos fekete lyuk van, amelyeket nem árt elkerülni, nehogy beszippantsanak. Péter Andrással a tizenkettedikesek bankettjén beszélgettünk.

– Miben más ez a bankett, mint a korábbiak?
– Ez egy nagyon érdekes bankett. Most, hogy búcsúztam, pont a XII. A-nak voltam az osztályfőnöke, és ez az egybeesés „kicsit” nagyon megható.

– Körülbelül hányadik generáció volt ez, amelyiket végig vitt?

– Itt, a Csikyben 1976-tól tanítok, tehát ki lehet számolni, hogy hányadik generáció. Hét évig voltam igazgató, pont, mint Iliescu elnök. Remélem, hogy megszerettettem a matekot a diákokkal, és mind helytálltak a matematika irányában, ha mérnökként vagy máshogyan tanultak tovább.

– Tehát akkor 10 körül van a generációk száma. Hogy volt '76 előtt? Felidézhetjük a pályán való indulást?

– '62-ben kerültem ide, középiskolásként. Itt érett-

ségiztem '66-ban, utána Temesváron, az egyetemen öt évig tanultam, azután pedig, '71-ben, Zerindre kerültem. Ott voltam három évig, majd Nagyiratosra kerültem, ahol igazgató voltam két évig. Versenyvizsgával 1976-ban kerültem ide. Először estiben tanítottam a román tagozaton, ott is voltam osztályfőnök.

– A matematika hogyan és mikor került célkeresztbe?

– Falusi gyerek voltam, Nagyiratoson minden évben változtak a matematikatanárok. Itt, a középiskolában Miska bácsi (Kovács Mihály) olyan érdekesen tanította a matekot, hogy nagyon megszerettem. Nem is volt más szándékom, mint hogy Temesvárra felvételizzek a matematika szakra. Soha nem szándékoztam külföldre menni, sem a számítástechnikai központokba, pedig le-

hetett volna. Én tanítani szerettem volna.

– *Az eddigi pályájáról mit tekint a legnagyobb megvalósításának? Nagyon nehéz volna összeszámolni, hogy hány diákot készített fel sikeresen a különböző versenyekre.*

– A versenyek, nos, az egy külön téma. 22 évvel ezelőtt indult el a Nemzetközi Magyar Matematikaverseny. A 22 eddigi verseny közül 20-on részt vettünk, és nagyon szép eredményeket értünk el. Az aradi Csiky Gergely iskolát ilyen tekintetben mindig elismerték, számítottak ránk. Középiskolás korában a fiam is részt vett három ilyen versenyen. Jövőre Nagybányán lesz az erdélyi válogató szakasz, és ha még tanítok, oda is szinte a teljes létszámú csapattal mehetünk majd. Nagyon sok barátot szereztem ezeken a versenyeken, öt ország tanáraival nagyon jó kapcsolatom van. Az Európai Uniót mi már 20 éve megvalósítottuk a matematikában, úgyhogy lepipáltunk mindenkit!

– *Eléggé közismert a pontossága, illetve az, hogy a tanítványaitól is elvárja a pontosságot. Becsengetés előtt legalább egy-két perccel már látjuk indulni az osztályba. Honnan jön ez a pontosság?*

– Ez is a matematikához tartozik. Pontosan bemelegyek, viszont nem szoktam csengetés után sem bent maradni, a szünet az a diáké. Így szerettem volna őket a pontosságra nevelni, és egyes osztályokban ez sikerült is.

– *Biztosan gondolkodott már a „hogyan tovább”-on. Van-e terv arra az esetre, ha már nem sikerül ősztől tovább tanítani?*

– Ha nem sikerül ősztől tanítani, akkor otthon szórakozásként matekpéldákat oldok majd, szudokut fejtök, és evvel valahogy eltöltöm majd az időt. Hirtelen nem is tudom, hogy történik az a nyugdíjba vonulás, nem kell korán felkelnem, nem kell pontosan beérnem az iskolába. Ez valamilyen álom, és nem tudom, milyen álom lesz. Biztos nem lesz könnyű.

– *Hozzuk szóba a nehézségeket is. Volt-e olyan esemény, amire nagyon nem szívesen emlékszik?*

– Amikor kezdtük, a forradalom után, az nagyon bizonytalan állapot volt. Az elején jóformán azt sem tudtuk, hogy melyik iskolából jöhetnek át magyar diákok. Akkor nagyon sokat segítettek a régi kollégák, én pedig igazgatóként ahogy tudtam, csináltam. Én matektanár vagyok, a vezetési dolgokat, az igazgatóságot tartom a legsötétebb „lyuknak”, az úgymond nem áll nekem. De akkor olyan helyzet volt, hogy valakinek el kellett vállalnia. Az a hét év tehát, amíg igazgató voltam, az nekem egy kicsit szomorú emlék. Beismerem, hogy én a matematikát szeretem, s azt tudom is tanítani.

– *Ma délelőtt, a ballagáson, az iskola udvarán ösz-*

szegyült több száz ember meglehetősen csöndben hallgatta az Ön osztályfőnöki búcsúztató beszédét. Ebben többször is elhangzott az élet és az egyszeregy kapcsolata, mégpedig az, hogy egyszerű az élet, majd pedig röviddel később kiderült, hogy mégsem olyan egyszerű, mint az egyszeregy. Hogy is van ez?

– Végzős osztályom volt, szép, jó osztály, 28-an kezdték, 28-an végeztek, semmi probléma nem volt, mindenkinek tízes magaviselete volt négy éven keresztül. Ezért harcoltam is a szülőkkal, elmondtam nekik, hogy nagyon fontos a magaviseleti jegy a diákok életében. Ezért volt megható, ráadásul én is búcsúzó. Az iskolai élet nagyon könnyű, a szülő felkölti a gyereket, ad neki uzsonnát, és elküldi az iskolába. A gyerek tudja, hogy mi a teendő: tanulnia kell, ha tanulni akar. De majd utána látják meg, hogy mi következik. Az utolsó osztályfőnöki órán hallottam, hogy néhányan külföldön tanulnak tovább. Ott viszont a tandíj olyan nagy, hogy néhány hónap után dolgozniuk kell majd mellette, hogy fenntartani tudják magukat. Tehát nem olyan könnyű. Remélem, hogy azért egy kis bátorítást adtam nekik, hogy nem kell feladni; ha ez a céljuk, akkor remélem, megvalósul.

– *Ha már a külföldön tanulásról van szó, sokan tudják, hogy Péter Zsolt is külföldre került, Franciaországban dolgozik jó ideje, és ő is maradt a matematikusi pályán. Ejtsünk néhány szót róla.*

– A fiam itt végzett, a Csikyben, utána pedig Temesvárra ment, a matematika szakra, ahol én is tanultam.

Ott végzett tiszta tízessel, és csak az államvizsga után indult tovább külföldre. A mesterfokozati tanulmányait Bordeaux-ban végezte, és a kitűnő eredményeinek köszönhetően ösztöndíjat ajánlottak fel neki a doktorátus megszerzésére. Két éven át Grenoble-ban végzett kutatói munkát, azóta pedig Párizsban tanít, Versailles közelében, egy nagyon szép helyen. Igen, az edző örül, amikor a tanítványa túlhaladja.

– *Nehéz tantárgynak tartják a matematikát, sőt újabban egy általános ellenszenv tapasztalható a természettudományok irányában. Mitől van ez? Hogyan lehetne javítani a helyzeten?*

– Romániában nemcsak hogy nem vettek ki a tananyagból, hanem szinte még hozzátettek. Kemény módszerrel lehet csak az egész dolgot elsajátítani. S ebben az internetes világban, amikor mindig a diákok fülében van a „dugó”, a számítógép, a mobiltelefon, azt mondják a diákok, hogy az interneten minden megvan, és akkor nem kell tanulni. A matekot nem azért kell tanulni, hogy nehegytsem a Lagrange-tételt, hanem azért, mert fejleszti a logikát, és az élet minden szintjén fel tudja használni, hogy megtalálja a legrövidebb utat az érvényesüléshez.

– *A csikysek hosszan tudnák mondani, hogy mennyi viccet és humort tapasztalnak az Ön matematikaóráin. Hogyan lehet érdekesen tanítani a matematikát?*

– Az a helyzet, hogy ehhez tapasztalat kell. Én látom a szemükön, hogy mit nem értenek, és akkor egy kis humoros dologgal jobban helyre lehet billenteni őket. Most már, egy pár éve szinte magától jönnek ezek a viccszerűségek, amikkel nem sértem meg a diákokat, de kicsit fölédnek, utána jobban tudnak odafigyelni. Én úgy látom, hogy ez sikeres módszer. Vannak azért mosolyszünetek is, amit ők éreznek, és akkor tudják, hogy most baj van, mert ha nem, akkor lehet félni a jegytől, hiszen a jegyért is tanulnak.

– *Mi az, aminek hasznát tudják venni abból a meg lehetőségen magas szintű matematikából, amit jelenleg*

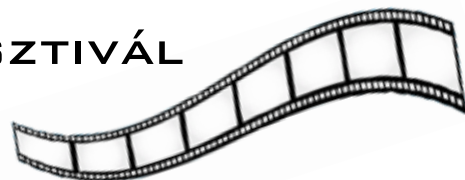
Romániában a középiskolában tanulnak? Mi az, amit az élet legegyszerűbb, leghétköznapiabb területein is használni tudnak?

– Ezt a diákok is meg szokták kérdezni: minek kell annyit tanulni matekból? Az előbb is elmondtam: a matek nem azért van, hogy megjegyezzék ezt vagy azt a tételt, mert azt úgyis elfelejtik egy év, sőt egy hónap után, hanem ez a logikájukat fejleszti, ha odafigyelnek és használják a fejüket, nem csak ahol nyílás van, enni-inni, hanem gondolkodni is. Volt olyan tanítványom, aki két év után átment a matematika–informatika szakról a kémia–biológiára, mert ő orvos akart lenni, és azt mondta nekem, amikor végzett, hogy tanár úr, milyen jó volt, hogy két évig matek osztályban voltam, mert azokat a csontokat, a sokféle nevükkel olyan jól tudtam rendszerezni a fejemben, hogy semmi gond nem volt velem.

– *Ha tehetné, ösztöndíjat folytatná még?*

– Nagyon szeretném folytatni. A régi tanítványaim szokták kérdezgetni, hogy még tanít, tanár úr? Mire én: még igen, mert most már lassan megértem én is a matekot. Nagyon szeretek tanítani. Nem dicsekvésként mondom, de annyi tapasztalatra tettem szert, hogy a kilencedikestől a tizenkettedikes anyagig a fejemben vannak a példák, tudok fejből mondani olyan példákat, amik passzolnak az adott részhez. Meg kell kérdezni a tanítványaimat, hogy hány füzetük volt a négy év alatt, hány füzet telt be matekból. Még a szülők is megjegyzik: „Ennyit írni matekból, hát ez fantasztikus!...”

Kérdezett: **Ilona János**

Májusban a Csiky Gergely Főgimnáziumban került sor a bánsági diákok először megrendezett kisfilmfesztiváljának záró rendezvényére. Bár nem esett szó róla, nem voltam egyedül a teremben, aki reméli: a kezdeményezésnek lesz folytatása is. Mert érdekes volt, amit láttunk, s biztató az a tény, hogy manapság is akadnak fiatalok, akiket érdekel szülővárosuk története, akik fel szeretnék fedezni annak szépségeit önmaguk és mások számára. Mint az aradi Csiky Gergely Főgimnázium és a temesvári Bartók Béla Líceum 15-15 diákját.

A rendezvény ötlete, a kiírás a temesvári székhelyű Szórvány Alapítvány érdeme. A tavaly meghirdetett kisfilmfesztivált két kategóriában írták ki: az egyéni kategóriában a javasolt cím a *Városom szépségei – miért vagyok büszke rá*, míg a csoportos alkotói kategóriában a *Kisebbségi vagyok – büszke vagyok rá* volt. Az alkotók hónapokon keresztül dolgoztak, tapasztalt helytörténészekről, fotósokról, tévészakemberekről, illetve a két koordináló tanártól, az aradi Ilona Jánostól és a temesvári Balla Tamástól kaptak tanácsot, szakmai segítséget. (Lásd fénykép-összeállításunkat a 2. oldalon.)

A levetített tizenegy alkotás közül a zsűri (dr. Bodó Barna, Farkas-Ráduly Melánia és Farkas Katalin) egy alkotásnak ítélte oda I. díjat, illetve különdíjat. Első díjjal jutalmazták Bortos Júlia (IX. C) *Arad látványosságai*, illetve a Bella-Pscherhoffer Réka és Szilágyi Dóra páros *Kisebbségi vagyok – büszke vagyok rá* című filmjét. Különdíjat kapott Bognár Tünde (X. C) *Textilgyári emlékek*, valamint a Nagy Attila, Németh Regina, Pacurar Ariana, Papp Anabella, Tarkó Tina aradi ötös cím nélküli produkciója. Valamennyien aradi diákok.

Szép volt, leányok, fiúk!

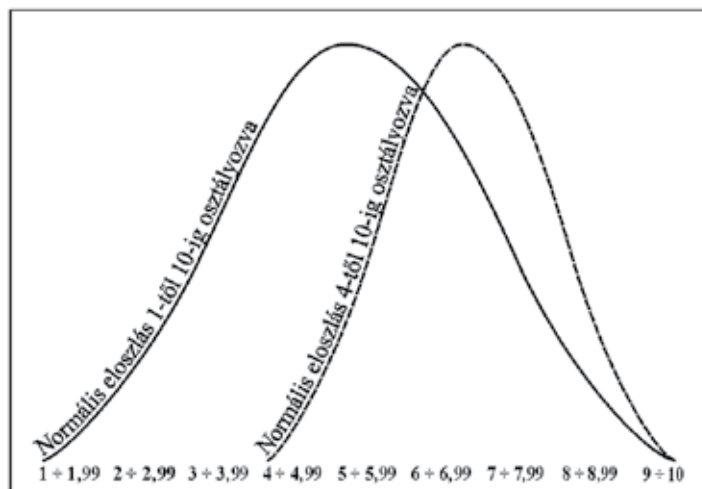
Az I. díjas Bella-Pscherhoffer Réka és Szilágyi Dóra

Az aradi és temesvári alkotók csoportja

A nyolcadikosok záróvizsgálója, avagy az országosan
egységes értékelés

Az oktatási tevékenység egyik legfontosabb eleme az elsajátított ismeretek mennyiségének és annak készségi szintű alkalmazása képességének a mérése.

01. kép

Ennek sikeres megvalósítása csak hosszú és nehéz kutatómunkára alapozva lehetséges, és akkor tekinthető elértnek, ha a mérés során az értékelési eredmények normális, Gauss-görbe menti eloszlást adnak már viszonylag kisszámú értékelt esetén is, és különösen nagyszámú mintán.

Ezen az ábrán a normális eloszlás két görbéje látható. A bal oldali a romániai 1-től 10-ig történő osztályozásnak, a jobb oldali a mindennapi gyakorlat szerinti 4-től 10-ig terjedőnek az ideális jegyeloszlását ábrázolja. A további grafikonokon e görbék által határolt felületek az alaptól eltérő színűek, és átfedésüket egy szaggatott vonallal jeleztük.

A témának igen gazdag magyar szakirodalma van,¹ de román anyagok is elérhetők.

A McKinsey tanácsadó világcég készített egy nemzetközi összehasonlító tanulmányt,² amelyben a nagyon jól teljesítő, illetve a gyors fejlődést mutató iskolarendszereknek közös vonásait hasonlították össze. Az országokat a PISA – az OECD Nemzetközi Tanulói Teljesítményértékelés Programja – és a TIMSS – matematika és természettudomány nemzetközi összehasonlító tudásszint-mérés – eredményei alapján választották ki. Összevetették a legjobban teljesítő Alberta (Kanada), Ausztrália, Belgium, Dél-Korea, Finnország, Hollandia, Hongkong, Japán, Ontario (Kanada), Szingapúr és Új-Zéland, valamint olyan államok oktatási rendszereit, ahol a bevezetett reformok jelentős hatással voltak a tanulási eredményekre: Atlanta, Boston, Chicago, Anglia, Jordánia, New York és Ohio.

Egyik következtetésük – a többi között – a tudás-szint-mérés szükségessége, a másik pedig az, hogy a kiváló teljesítményhez minden gyermek sikere szükséges.

A romániai közoktatásban 1964-ig évenként volt cikluszáró tudásszint-mérés, majd 1999-ben bevezették a képességvizsgát, amit mostanra az országos egységes értékelés váltott föl.

Ezek a vizsgák két okból fontosak.

Minden vizsgázó számot ad tárgyi tudásáról, értelmi képességeiről és készségeiről, hogy ezek ismeretében választhasson a továbbtanulási lehetőségek közül, illetve az egyes szakképző vagy elméleti középiskolák diákja lehessen.

Az oktatási rendszer minőségjavító korrekciókat hajthasson végre.

A romániai társadalmi viszonyok azonban ezen ismérvek egyértelmű voltát föllazítják, torzítják.

A 2012. évi nyolcadikos cikluszáró, országosan egységes értékelés eredményei vittek rá, hogy összegyűjtsem minél több megye eredményét. Összesen 29 megye³ vizsgaeredményei kerültek föl – más-más formátumban – a világhálóra. Elsősorban ezek képezik a dolgozat háttérét. Arról nem voltak információim, hogy a vizsgaeredmények közzététele megyei kötelezettség volt-e, vagy saját helyi kezdeményezés. Tény, hogy a minisztérium a felvételi eredményeinek kihirdetésekor minden végzős vizsga- és fölvételi jegyét föltette a világhálóra, de azok onnan szinte leszedhetetlenek, mert a 150 725 tanuló adatai 7550 oldalon lettek volna elérhetők⁴.

02. kép

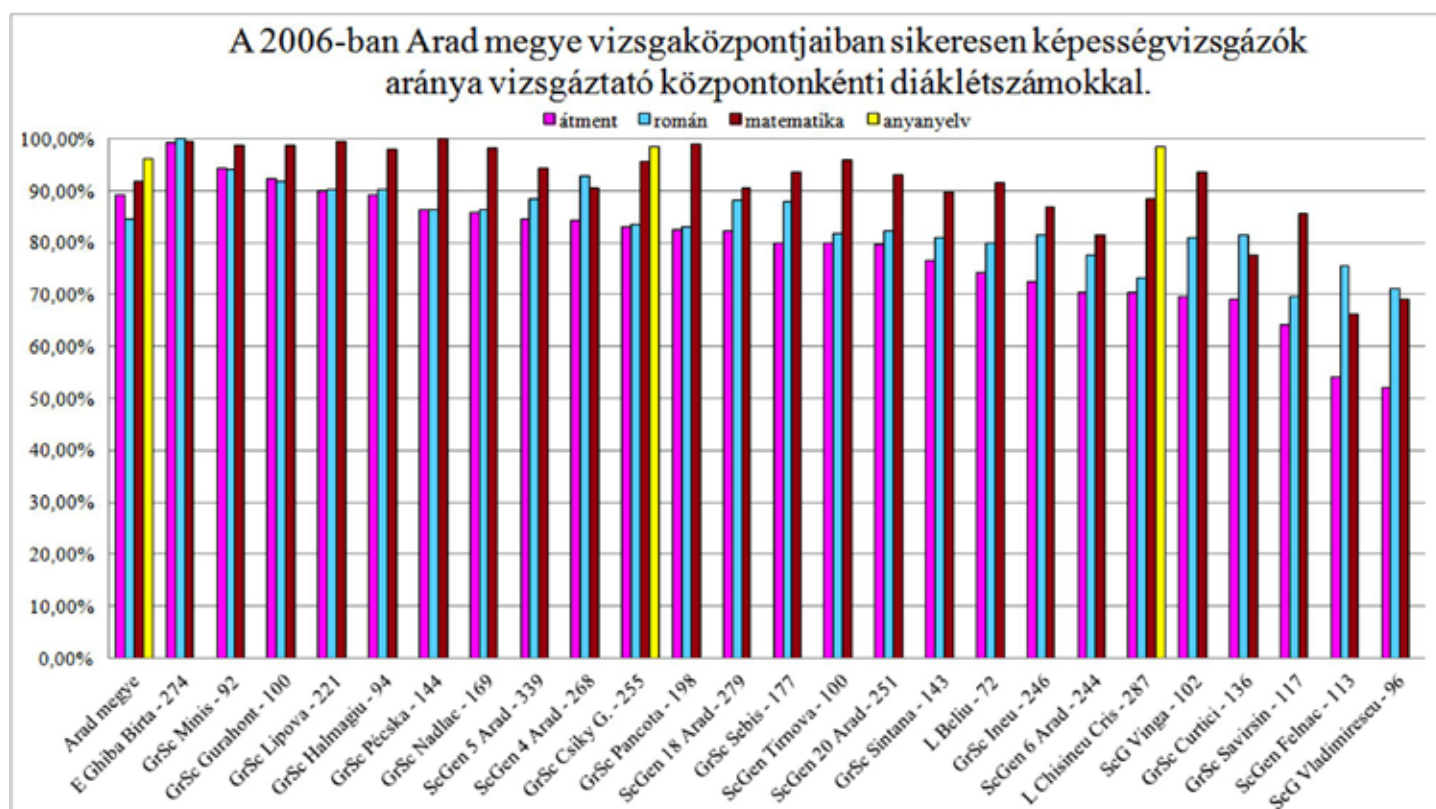
Az elemzéshez felhasznált adatok forrásmegyéi

A viszonyítás érdekében lássuk előbb a 2006. évi, Arad megyei képességvizsga egy-két tanulságát.

A mérés objektivitását azzal vélte elérni a minisztérium, hogy a megye 136 általános iskolájának diákjait 25 vizsgáztató központba gyűjtötte össze, és ott idegen pedagógusokkal felügyeltette dolgozataik megírását. Ezt követően a dolgozatokat öt javítóközpontba behívott tanárokkal javíttatták. Ezzel gondolták kizárni a szubjektivitás minden csíráját.

A vizsgázók matematika, román, anyanyelv és átlag-jegyeiből készült grafikonokból kiderül, hogy a szigorítási intézkedések keveset értek.

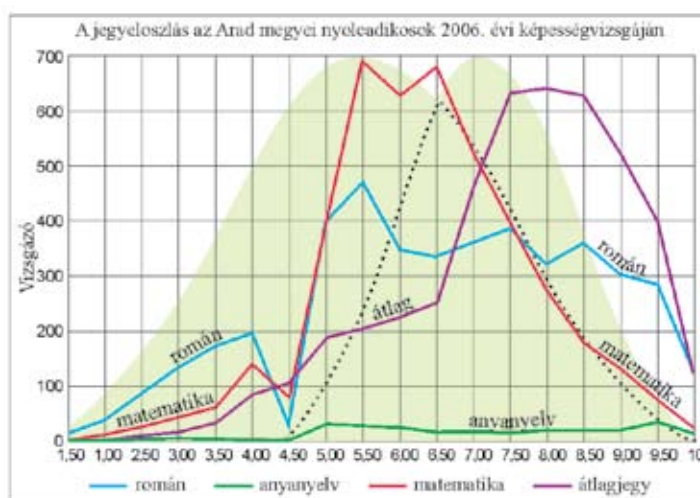
hogy a matematika–román átmenési arányok közötti eltérések többnyire – a matematika javára – jelentősek. Erre egyetlen magyarázat van. A vizsgázók egy része valamilyen módon segítséget kapott.

03. kép

A grafikonból látszó javítóközpontonkénti nagy eltérések – átmenési arány: megyei 89,33%, ménesi 94,44%, vladimirescui 52,13% – azt mutatják, hogy a vizsgáztatási körülmények igen eltérőek lehetnek. Amíg az aradi Ghiba Birta Gimnáziumban, Kürtösön, Fenlakon és Vladimirescun betartották a szigorú felügyeleti követelményeket, addig – a román vizsga után – a többi 21 vizsgáztató központ mindenikében volt több-kevesebb lazaság.

Az, hogy a vizsgaközpontonkénti átmenési arány román nyelvből és irodalomból csupán az említett négy vizsgáztató központban volt nagyobb, mint matematikából, arra enged következtetni, hogy nem tartották be a felügyeleti szabályokat. Az általános tapasztalat ugyanis az, hogy anyanyelvből – a román a vizsgázók zömének anyanyelve volt – jobb jegyeket érnek el a tanulók, mint matematikából. De a grafikonból látszik,

04. kép

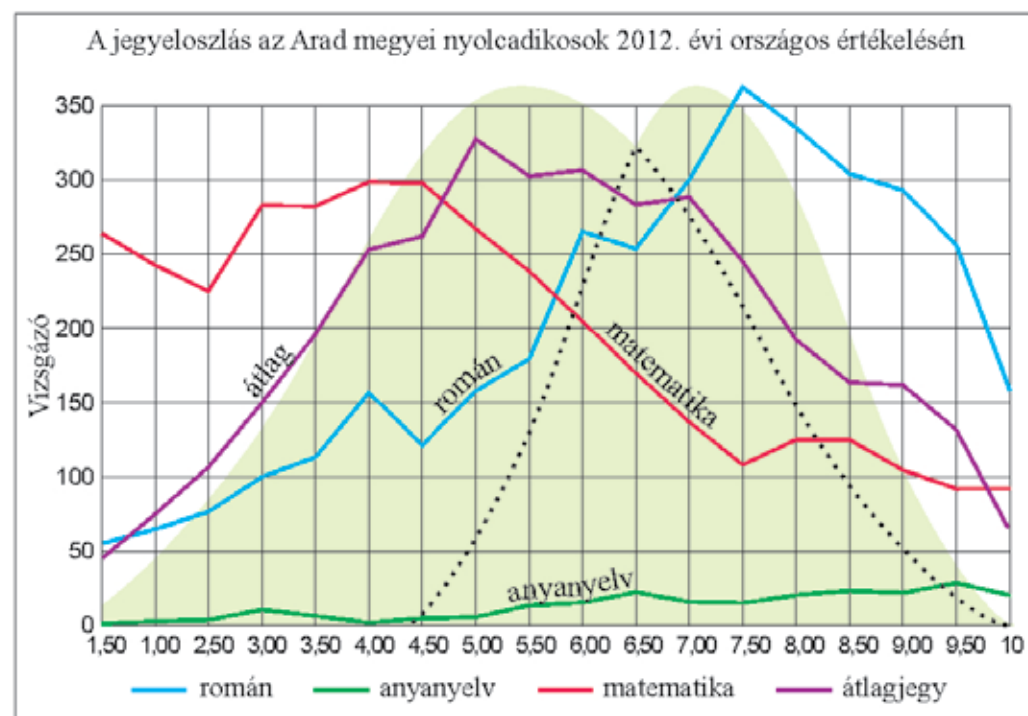
A második grafikon a 4378 vizsgázó román, matematika és anyanyelv, valamint ezek átlagértékének, mediájának eloszlását ábrázolja.

A jegyeloszlás grafikonjából kitűnik, hogy a lehető legtöbb vizsgázónak átmenő jegyet adtak a dolgozókat javító tanárok. 4,00 és 4,50 között nagyon kevesen, de 4,50 és 4,99 közötti jegyet senki sem kapott! Ezért a négyes utáni gödör és a 4,50 utáni nagy kiugrás.

A román jegyek 4,50 és 8,50 közötti eloszlása értelmezhetetlen. Hogy ebben a tartományban szinte azonos számú vizsgázó jutott minden jegyre, az szakmailag megmagyarázhatatlan.

A négyesnél kisebb jegyeknél látszik a – szokásos – matematika jegyek román alattisága. Az 5,00–7,00 közötti tartomány arról árulkodik, hogy a második, a matematika vizsgán elnézők, sőt segítők voltak a vizsgafelügyelők. 7,00 fölött a román jegyek a matematika fölé kerekedtek, de az elvárhatónál jóval többen kapták meg.

A matematikából 6,50-nél nagyobb jegyet kapók száma nagyon jól megközelítette az 1–10-es skála normális eloszlását, ami azt mutatja, hogy a jól teljesítő vizsgázók tudásához mért nehézségűek voltak a vizsgafeladatok.

05. kép

Az Arad megyében anyanyelvből kapott jegyek – kis számuk miatt – nem teszik lehetővé érdemi következtetés levonását.

A matematika és román jegyek görbéinek csipkézettsége arról tanúskodik, hogy a cikluszáró tudásszint-mérés szakmai módszertanával, a tételek kalibrálásával nincs minden rendben. Megfelelő kalibrálás az azt értem, hogy a nagyon könnyű, és az igen nehéz, a könnyű és a nehéz kérdések közötti megfelelő arány esetén a vizsgajegyek görbéi a Gauss-görbéhez közeli-

tenének, és a nagyszámú vizsgázó miatt egyesből közel annyi jegy lenne, mint tízesből, kettesből, mint kilencből, hármából, mint nyolcasból, és így tovább.

A vizsgaátlag görbéjén látszik az olykor már szakmai berkekben is emlegetett, 1-től 10-esig terjedő, de 5-ös átmenő jegyű romániai osztályzatadás ellentmondásossága. Szakmailag értelmezhetetlen a 6,50 fölötti átlagjegyet elért vizsgázók nagy száma.

A 2012-es országos értékelés

2012-ben Arad megye 124 iskolájában volt végzős nyolcadikos. A 3562 vizsgázó jegyeinek eloszlását mutatja az alábbi grafikon.

A két vizsga között eltelt hat év alatt megszüntették a buktatást, ezért ezen a grafikonon nincs a 2006-oshoz hasonló törés az ötös jegynél.

Megmaradt viszont a vonalak csipkézettsége, ami megerősíti a romániai nyolcadikosok cikluszáró vizsgáztatásának módszertani és tudásszint-mérési szakmai hiányosságait.

A matematika vonal két látványos törése – 2,50-nél és 7,50-nél –, valamint az egyértelmű maximum és a szélső minimumok – 1,50-nél és 10-nél – nagysága arra utal, hogy vagy nincs összhangban a tanított tananyag az elsajátíthatósággal, vagy a vizsgafeladatok rosszul kalibráltak, de a vizsgáztatási felügyelet hiányosságai is fölmerülhetnek, annak ellenére, hogy kamerákkal felügyelték a tantermeket.

A román vonal maximuma még a 4–10-es normális eloszlásnál is fél jeggyel nagyobb nál van az elvárhatónál. Az elnyúló emelkedése és az

indokoltnál jóval kisebb csökkenése a tételsor rossz kidolgozottságára utal.

Az Arad megyében anyanyelvből kapott jegyek – kis számuk miatt – 2012-ben sem teszik lehetővé érdemi következtetés levonását.

A 2006-os és a 2012-es Arad megyei eredmények összehasonlíthatatlanok. Ez a körülmény is arra utal, hogy ezekkel a vizsgákkal sok minden nincs rendben. Szakmailag korrekt körülmények között ugyanabban a megyében mindössze hat év eltéréssel nem születhetnek összehasonlíthatatlan eredmények.

Alább az országosan egységes tételekkel és értékelé-

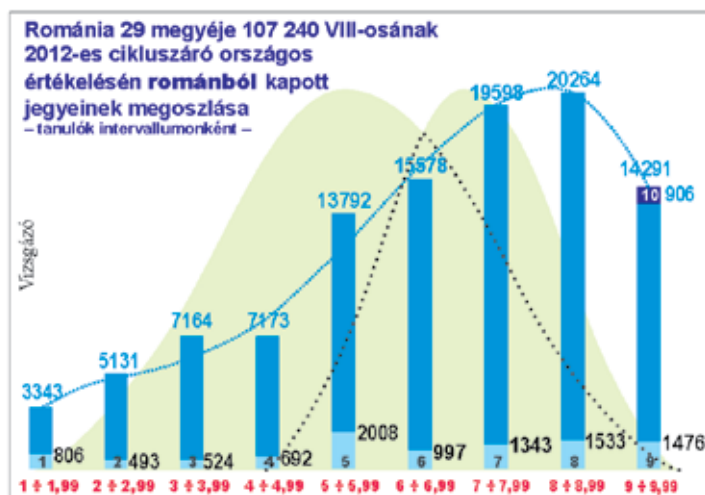
si szempontok szerint megtartott 2012. évi nyolcadikos cikluszáró vizsga jegyeinek megyei szintű összehasonlító grafikonjait és a jegyeloszlását tekintjük át.

A román vizsga

Román nyelv és irodalomból Brăila megyében csupán a vizsgázók 8,32%-a kapott ötösnél kisebb jegyet, de Tulcea-ban is csak 22,85% teljesített ötös alatt. Érdekes, hogy a jelentős számú magyar vizsgázóval – 24,42% – rendelkező Szilágy megyében is csak 20,81% kapott ötösnél kisebb jegyet románból. A sorban utolsó színromán megye – Tulcea – után csak olyan megyék következnek, amelyekben jelentős a magyar vizsgázók aránya. E megyék között ötösnél nagyobb jegyet kapott a vizsgázók 24,19%-a Biharban (ahol a vizsgázók 20%-a kisebbségi), 24,65%-a Marosban (33,98%), 30,84%-a Szatmárban (28,31%), 42,28%-a Kovásznában (72,14%) és 51,65%-a Hargitában (93,98%).

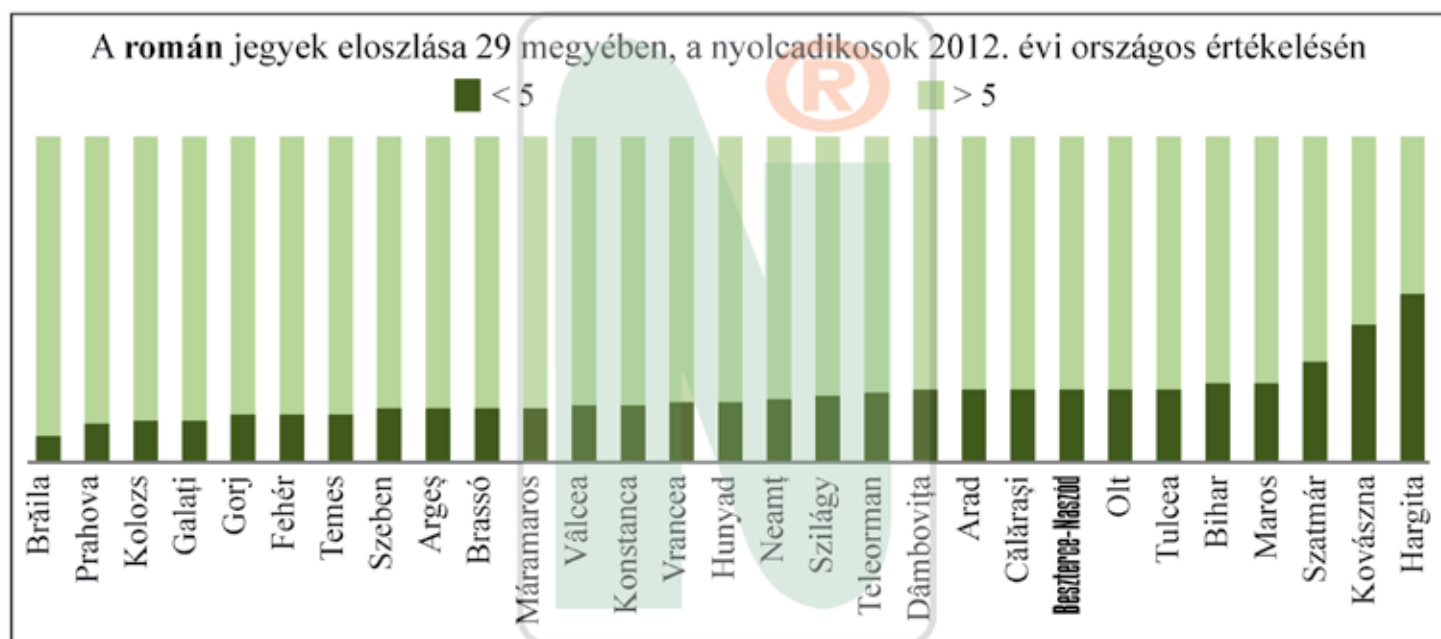
Ez az adatsor azt sugallja, hogy a román nyelv tanításának eredményessége nem román gyermekeknek, akár kistérségi tömbben élő nemzetiségi tanulók esetében is, lehet majdnem olyan eredményes, mint a román gyermekeknek. Az okok és lehetőségek föltárása még mindig várat magára.

Lássuk, milyen volt a 29 megye jegyeloszlása románból!

07. kép

Az egytől tízig terjedő jegyskálán jól kalibrált tételsorral a jegyek görbéje maximumának az ötös és hatos között kellett volna lennie, de itt szinte a nyolcasnál van, ami még a 4–10-es normális eloszlási skála maximumánál is egy jeggyel nagyobb. Ez a görbe ezért arra enged következtetni, hogy nagyon rosszul voltak kalibrálva a vizsgatételek, ha egyáltalán volt ilyen szándék. A négyes tartományhoz tartozó oszlop alacsony, és az ötöshöz tartozó kiugró oszlop, és a nagyon sok ötös a javítás szubjektivitására, a javítótanárok átengedési reflexeire utalnak, holott a vizsgatermek bekamerázása, és a javítótanárok elzárása is ennek kiiktatását célozta. Ekkora mintán a túlságosan sok nagy jegy a nyolcas és kilences tartományban tudásszint-mérési ismérvekkel nem támasztható alá.

06. kép

Összevetve a jegyek eloszlását a vizsgázók számával és akár az 1–10-es, akár a 4–10-es normális eloszlási görbékkel megállapítható, hogy ez a román vizsga reális tudásszint-mérésre alkalmatlan volt.

A matematika vizsga

Matematikából Gorjban voltak az eredmények a legjobbak. Itt a vizsgázók 36,08%-a kapott ötösnél kisebb jegyet, míg a szintén olténiai Oltban szerepeltek legrosszabbul a vizsgázók, ahol 65,03% nem érte el az ötöst. A gyenge széleken volt az erdélyi Kolozs és Szatmár is. Előbbiben 38,42% vizsgázó kapott ötös alatt, míg utóbbiban már 59,90%.

Mivel ezek az arányok nagyszámú vizsgázók teljesítménye alapján alakultak ki, itt is elmondható, hogy érdemes lenne alaposan szemügyre venni az okokat.

Íme a matematika jegyek eloszlása:

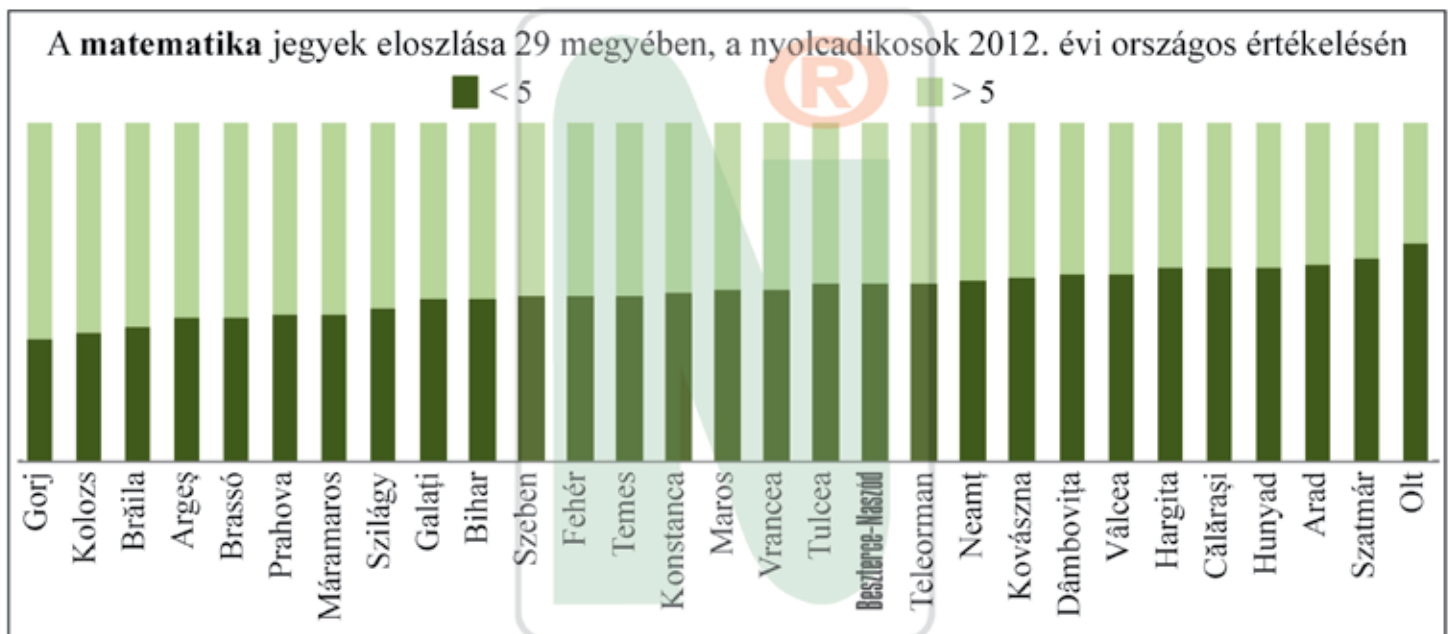
Föltűnően és megmagyarázhatatlanul nagy a négyesnél kisebb jegyet kapott vizsgázók száma.

A normális eloszlási görbék nincsenek köszönő viszonyban a jegyek eloszlásával.

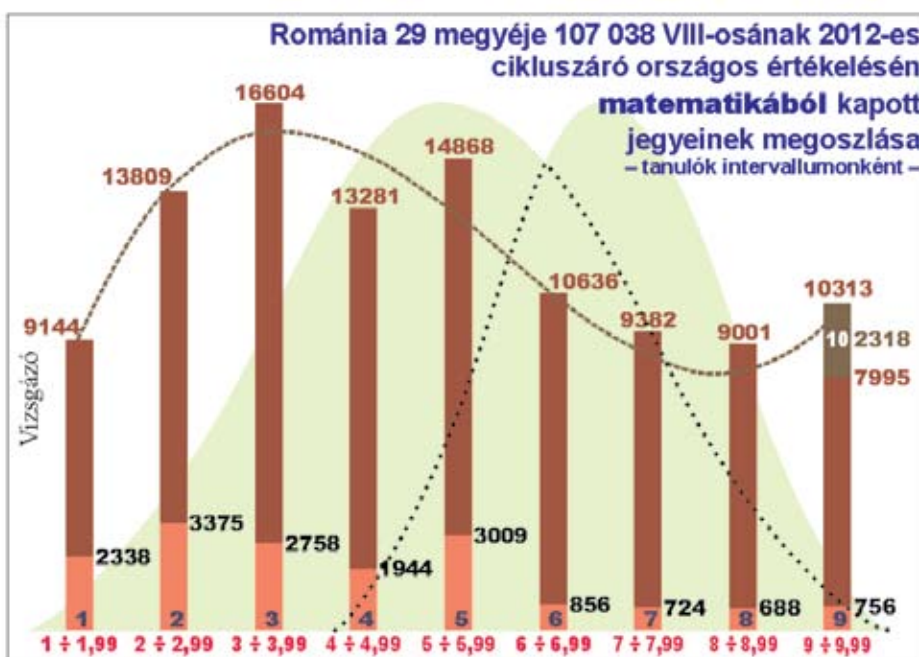
A négyes és hatos, valamint a hetes és nyolcas közötti tartomány jegyei az 1–10-es skála normális eloszlásához közeli, de a 6–7 közöttiek lényegesen alacsonyabb, a 8–9-esek pedig magasabb oszlopot adtak. A 9–10-es tartomány oszlopa minden realitást nélkülöz.

Mindez néhány következtetés levonását teszi lehetővé.

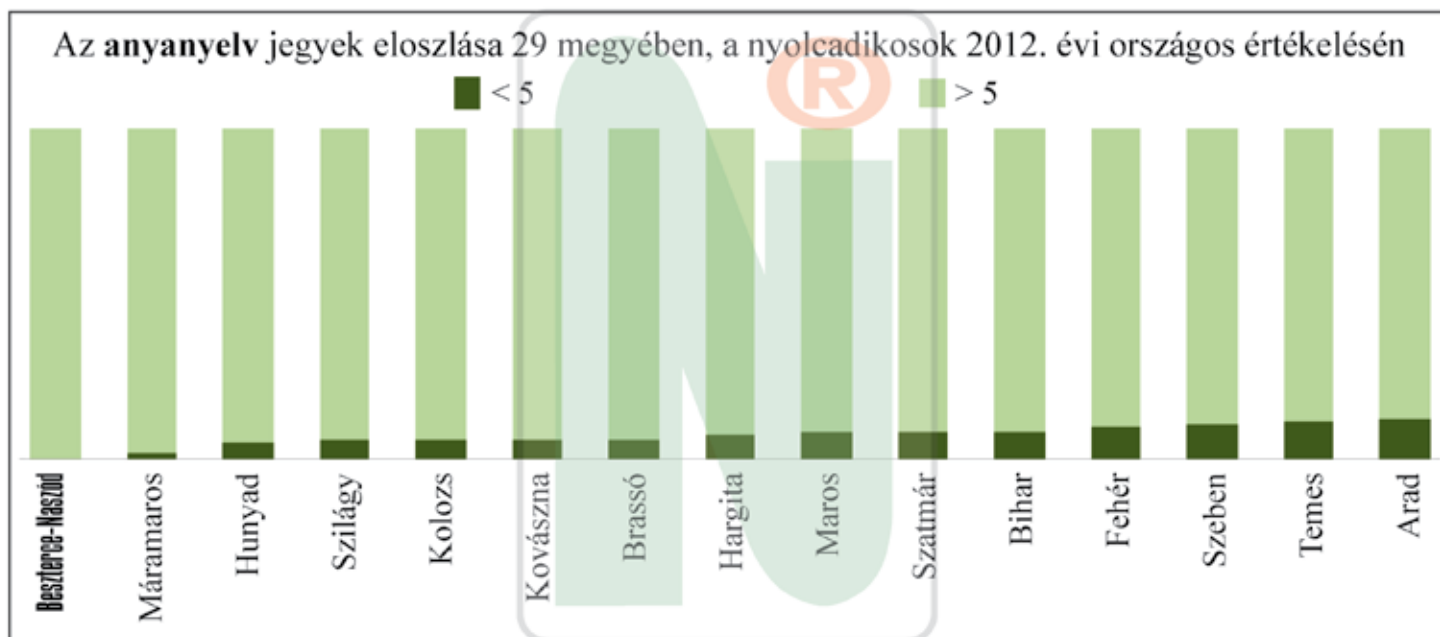
Az 1–4-es tartomány a megtaníthatatlanul nehéz tananyag, a 6–7-es a tételek rossz kalibrálására, míg a 8–10-es a vizsgafelügyelet lazaságára, külső segítségre utal.

08. kép

09. kép

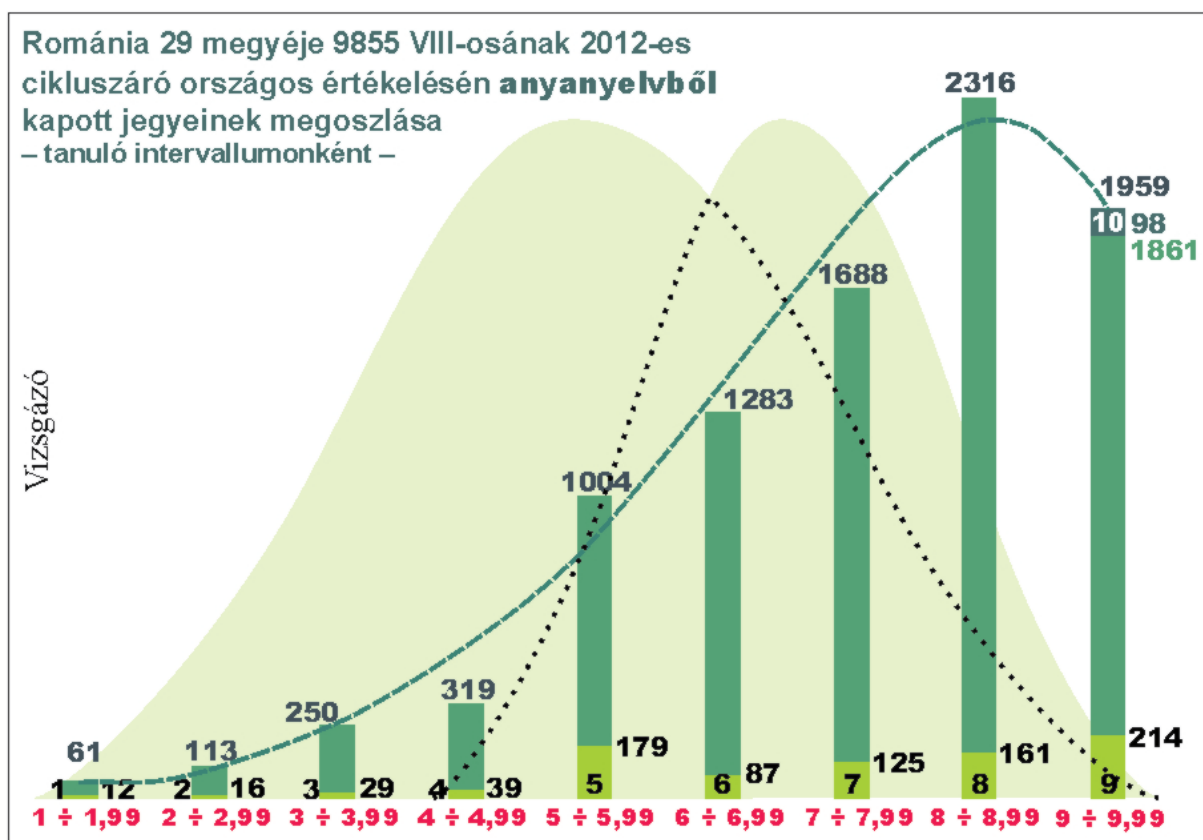
10. kép

Amint az a grafikonból látszik, az anyanyelv-vizsgák eredménye is üzenet értékű. Beszterce-Naszód megyében minden vizsgázó legalább ötöst írt, és a leggyengébb Arad megyében is sikeresen vizsgázott a jelentkezők 88%-a. Ebből máris kitűnik a tételek könnyű volta és a rossz kalibrálás.

Az anyanyelvből adott jegyek eloszlása a következő grafikonon szerepel.

A jegyek eloszlása anyanyelvből és a normális eloszlás lényeges eltérést mutat.

A trendvonalból kiszakadt az 1–5-ös tartomány, és kiugrott az 5–6-os, ami itt is a javító tanárok engedékenységét tükrözi.

11. kép

A 8–10-es tartományba irreálisan sok dolgozatot minősítettek.

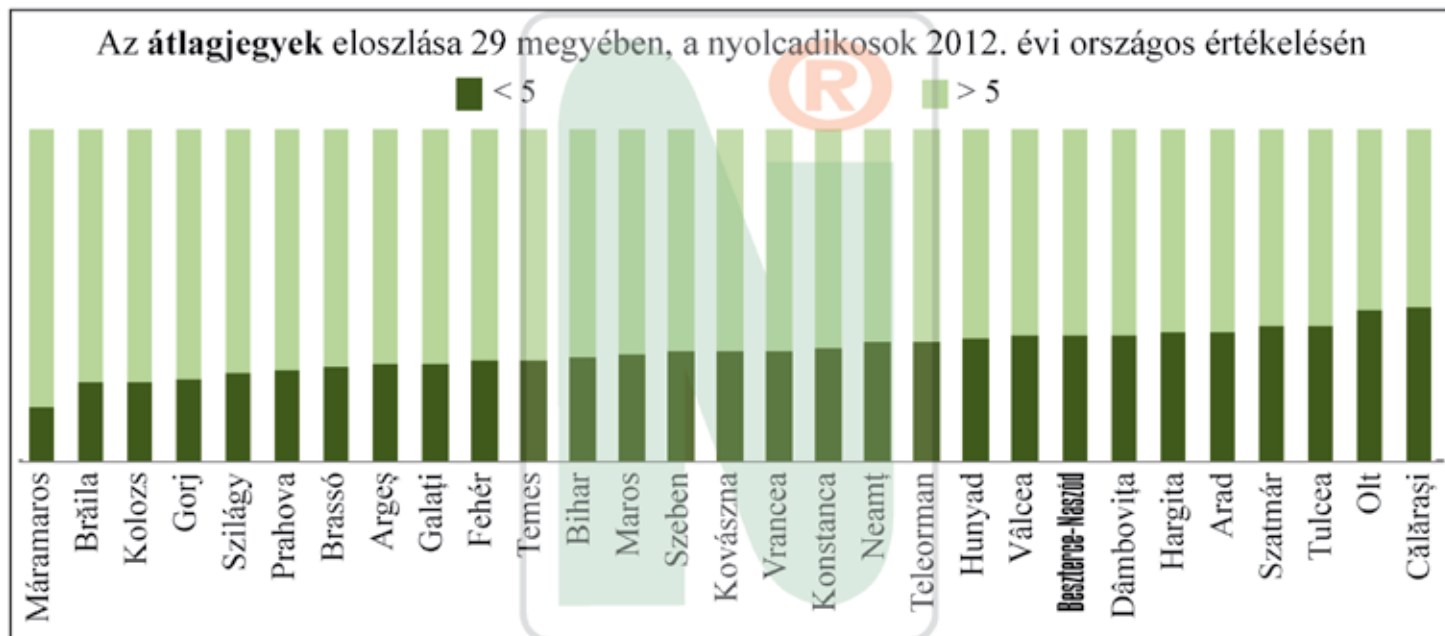
A grafikonból egyértelműen látszik, hogy a vizsgatételek nagyon könnyűek voltak, ami a kalibrálás elmaradására is utal.

Az átlagjegyek

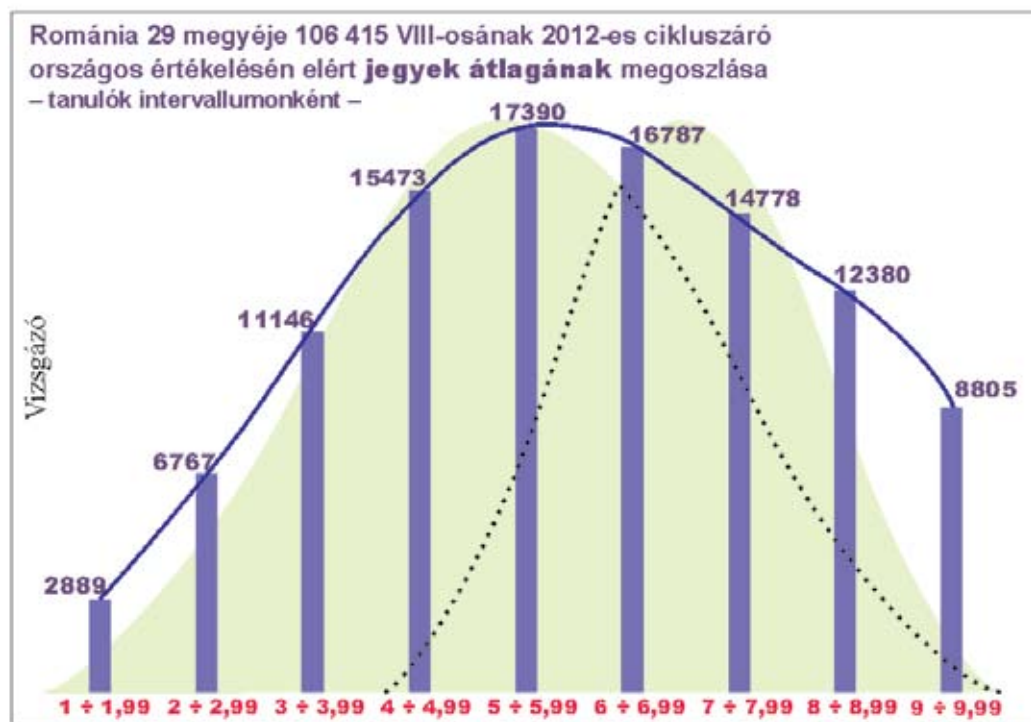
A román nyelv és irodalomból, matematikából és esetenként kisebbségi anyanyelvből kapott jegyek átlagának, a két szélén elhelyezkedő, Călărași és Maramaros megyék közötti lényeges eltérése – a vizsgázók 16,63, illetve 46,78 százalékanak lett az átlaga ötösnél kisebb – arra utal, hogy a vizsgáztatási körülmények, a felügyeleti szigor között – megyénként is – lényeges eltérések lehettek.

Az átlagjegyek eloszlása a következő grafikonon szerepel.

A fentiekben jelzett ellentmondások dacára a hatosnál kisebb jegyek trendvonala közelít az 1–10-es normális eloszláshoz, de az 1–4-es átlagjegyek nagy száma a tananyag elsajátításának elmaradását mutatja, ami a nehéz és nagy mennyiségű tananyagot és a miatti csökkenő tanulási kedvet is tükrözi. A hatosnál nagyobb átlagjegyek sokaságára aligha van tudásszint-mérési szakmai magyarázat.

12. kép

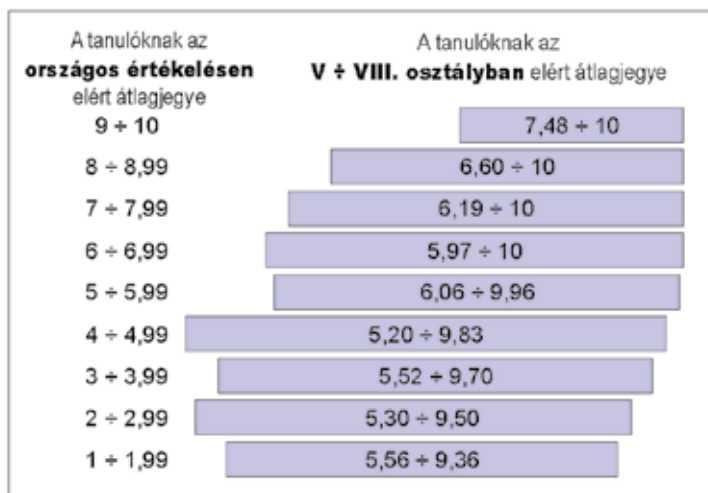

13. kép

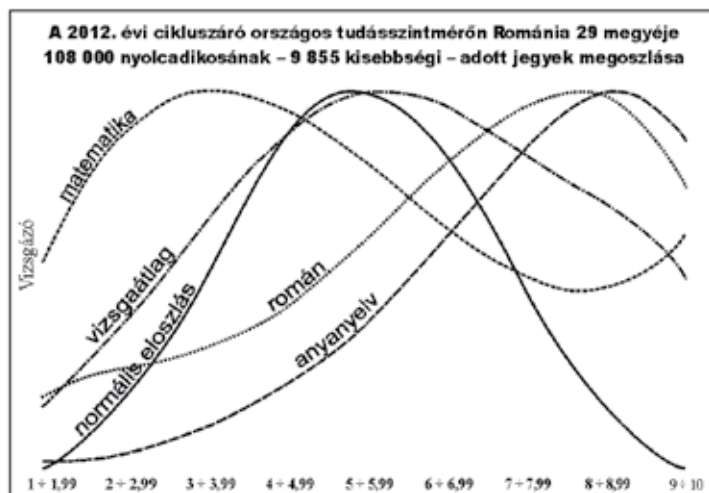
Íme a fent bemutatott tárgy-trendvonalak egymáshoz és a normális eloszláshoz való viszonyulása.

Befejezésül lássuk, hogyan viszonyultak a tanulmányozott megyék tanulóinak az V–VIII.-ban elért és a felvételi jegybe beszámított általánosai az országosan egységes értékelésen elért általánosukhoz.

Ez az összehasonlítás sem mond mást, mint a korábbiak.

14. kép

15. kép

A románai általános iskolai oktatásban és a cikluszáró tudásszintmérésben semmi sincs rendben.

Arra ugyanis nincs és nem is lehet magyarázat, hogy 9,36-os V–VIII.-os általánossal rendelkező tanulónak kettesnél kisebb legyen a jegye a cikluszáró értékelésen.

Az egyik 2012. nyári pedagógus-továbbképzőn valaki úgy fogalmazott, hogy a románai közoktatásban káosz uralkodik. Az itt bemutatott tények ezt az álláspontot látszanak igazolni.

Talán ez is az egyik oka annak, hogy soha senki sem készítette még el a románai közoktatás állapotának átfogó szakmai elemzését.

Itt lenne az ideje, hogy ha nagyon lassan is, de végre megszűnjön az oktatásban a csődtermelés, ami alapját képezi az általános társadalmi krízisnek, amelyben Románia van.

¹ Csapó Benő – Az iskolai tudás, 2002, Osiris kiadó, <http://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tkt/iskolai-tudas-eloszo/adatok.html>

• Zöld könyv a magyar közoktatás megújításáért, 2008, www.mek.oszk.hu/08200/08222/08222.pdf

• A közoktatási intézmények teljesítményének mérése-értékelése, az iskolák elszámoltathatósága http://econ.core.hu/file/download/zk/zoldkonyv_oktatas_07.pdf

• Fóris-Ferenczi Rita – A tervezéstől az értékelésig. Tanterv és értékelésmélet. Ábel Kiadó, Kolozsvár, 2008.

• Evaluarea Națională la finalul clasei a IV-a, București, 2007, <http://administrasite.edu.ro/index.php?module=uploads&func=download&fileId=9529>

• Testarea națională a elevilor în Europa: obiectivele, organizarea și utilizarea rezultatelor, 2009, http://eacea.ec.europa.eu/education/eurydice/documents/thematic_reports/109RO.pdf

• Calitatea în învățământ și educație: perspectiva managementului economic <http://www.unibuc.ro/studies/Doctorate2012Ianuarie/Puchin%20Alina%20Elena%20-%20Calitatea%20in%20invatamant%20si%20educatie/Rezumat%20final%20completat.pdf>

• Sistemul românesc de asigurare a calității educației preuniversitare. Putem reforma formele fără fond http://sar.org.ro/wp-content/uploads/2013/01/SAR-Policy-Brief-62_Asigurarea-calitatii-in-educatie_final.pdf

• Replică la Nota de politici: „Policy Brief #62 Ianuarie 2013. Sistemul românesc de asigurare a calității educației preuniversitare. Putem reforma formele fără fond?” realizată de Societatea Academică din România, <http://www.dascal.ro/2013/01/comunicat-oficial-aracip-replica-la-nota-de-politici-policy-brief-62-ianuarie-2013-sistemul-romanesc-de-asigurare-a-calitatii-educatiei-preuniversitare-putem-reforma-formele-fara-fond/>

² Mi áll a világ iskolai rendszerei legsikeresebb teljesítményének háttérében? 2007. szeptember, <http://ebookbrowse.com/mckinsey-jelentes-magyar-pdf-d46011359>

³ Arad, Argeș, Bihar, Beszterce-Naszód, Brassó, Brăila, Călărași, Dîmbovița, Fehér, Galați, Gorj, Harghita, Hunyad, Kolozs, Konstanca, Kovászna, Maramaros, Maros, Neamț, Olt, Prahova, Szatmár, Szeben, Szilágy, Teleorman, Temes, Tulcea, Vrancea, Vîlcea.

⁴ <http://admitere.edu.ro/2012/staticRepI/j/>

Magyarok és nem magyarok

A hajdani soknemzetiségű országban élő elődeim szabadon „közlekedhettek” széles e hazában. A Délvidékről származó Sente Lászlónak például nem kellett útlevelet váltania ahhoz, hogy miután feleségül vette a Tergulicza lányok egyikét, Etelkát, a család Kiskunhalason, majd Szegeden telepedjen le. Éppen úgy, ahogy a cipőgyárak megjelenésével tönkrement csizmadia dédnagyapám is csupán egy praktikus döntés következtében költözött éppen Aradra.

A soknemzetiségű hazában a soknemzetiségű családom tagjai, a görögkeleti vallásuk ellenére, magyar nemzetiségűnek vallották magukat. Ez egy hosszú folyamat volt, semmi erőszakos beavatkozás nem történt, az ilyesmi újabb idők hozadéka. Tudom, eljöttek azok az idők, amikor az embereket mindenféle másnak kiáltották ki, mint akik addig voltak. Ha nevük nem hangzott megfelelően a hatóságnak, hát lehetett változtatni. Az aradi Terguliczák egy adott pillanatban román nemzetiségűnek nyilvánítottak, de nem azért, mert keblüket ősi román vér feszítette, hanem, mert az új román államnak így felelt meg. Ugyanúgy, mint a többi családtag Szegeden Tárnoki, Ternyei, Darvasi, Domaházi néven lett szalonképesebb a román hangzású Tergulicza, vagy a török eredetűnek mondott Nacsa helyett.

Az erőltetett maszlagok a dolgok természetes rendjéhez szokott embereket arra készítették mindig is, hogy idegesen kapják fel a fejüket, mint akik ezt nem értik, sőt nem riadtak vissza felháborodásukat is kifejezni. Jó példa erre, ami a család szentannai ismerőseivel megesett. Eberhardték és Gantnerék jóra való svábok voltak, de nagyon jól megvoltak Szentannán a magyarokkal és másokkal. A második világháború hangulatváltásaiban a fiatalok csak egy bizonyos sötét színű inget hordtak, csak „jugendos” dalokat énekeltek mindenütt. Nem baj, csinálják, majd elmúlik nekik – mondták az öregek. De amikor másoktól is csak ezeket akarták hallani, például a vendéglőben sörözés közben – az már sok volt. Az öregek felháborodva kifakadtak: – *Ezek a taknyosok még mulatni sem tudnak, majd mi megmutatjuk nekik!* És magyarnótázás közben szépen kiverték a helyiségből a „jugendeket”, indulóikkal és egyenruhájukkal egyetemben, miközben a vendéglő berendezése maradandó károkat szenvedett. Magyarul: szétverték a kocsmát. De ettől még az öreg Eberhardt és Gantner svábnak tartotta magát. (El is vitték őket 1944 után!)

A „boldog békeidők” után a történelem ment a maga útján, és a nagy közép-európai hazában új határokat

Nagyszüleim, Schultz Margit és Sági Mihály

húzogattak. Így lettek az első világháborút követően külföldi rokonaink Fiumében, Szegeden, Budapesten.

Nagyanyám nem sokat kesergett a régi jó Osztrák–Magyar Monarchia megszűnésén. Nem örült neki, de tudomásul vette. De a határokkal kapcsolatban gyakran mesélt egy történetet. Még fiatal korában (az 1800-as évek végén született) a barátnőivel az Olt völgyében járt, ahol hosszú sétákat tettek. Egy alkalommal egy katona őrizte sorompóhoz értek, nem mehettek tovább, mert ott volt a magyar–román határ. A lányok kérlelni kezdték az őt álló kiskatonát, hogy engedje őket egy kicsit a sorompó mögé, egy pár lépésnyire csupán. A katona természetesen nem teljesíthette kérésüket, de nagyon kíváncsi lett, hogy miért akarnak a kisasszonyok egy pár lépést tenni odaát. – Hát, hogy elmondhasuk, hogy külföldön jártunk – jött a válasz. Nagyanyám a sorompóra támaszkodva hallgatta a párbeszédet, közben csendesesen átkaparászott a lábával a túlsó oldalra. Miközben a kiskatonát hallgatta, magában azon derült, hogy *„csak azért is érintett lábával román földet”*. Minden alkalommal így fejezte be a történetet: *„Ha én tudtam volna, kislányom, hogy nemsokára csak azt taposom...”* Egész életében.

Ennek ellenére nem tanult meg románul, egy-két rosszul kiejtett szón kívül. Én, aki gyermekkoromtól fogva tanultam, nem tudtam megérteni, hogyan nem tanult meg ennyi év alatt. Kérdeztem is. A válaszból az derült ki, hogy annak idején nem hitték, hogy sokáig tart, és különben is mindenütt, az üzletekben és a hivatalokban beszéltek magyarul is. Amikor jóval később

a nemzetközi internacionalizmus nevében ez már nem így volt, késő volt a nyelvet megtanulni.

Egy rövid zárójel erejéig idevág egy másik történet. Egy textilgyári kolléganőm Temesváron érettségizett a képzőművészeti középiskolában. Kedves idős tanára volt Podlipnyi Gyula, aki származását tekintve cseh volt. Románul a következőképpen beszélt: – *Lapozzál! Toarceplan!* Mert ő a Monarchia idején megtanult egy kötelező államnyelvet. Egy második, az már sok.

De visszatérve nagyanyám román nyelvtudására, öcsémrel ugrattuk is eleget az „ă” hang kiejtéséért. Ha az „a lu’ Păța” gúnynevű emberről volt szó (tőle vettük a tejet), nagyot derültünk, amikor Nagy azt mondta, hogy Paca. Külön, egymagában az „ă” hangot még valahogy sikerült eltalálnia, de az egész név nem ment, mindenféle magánhangzó került annak helyébe. Az öcsémrel az „i” és az „u” betűs változatot élveztük a legjobban.

Édesanyám is csak annyira tanult meg románul, amennyire a zárdában lehetett. Az apácáktól biztos nem. Volt ugyan román nyelvtanárnőjük a Ghiba Birtából, a leckéket bemagolták, anélkül, hogy értették volna. Tehát nem rosszul, hanem alig beszélt románul. Ennek ellenére a legnagyobb lelki nyugalommal elmondta, amit akart, úgy, ahogy tudta. És amikor egy kis jövedelmkiegészítésképpen lejárt a műhelyekbe életbiztosítást kötni, az „Eu fecut asigurare la tine” kezdetű szöveggel is sikerült néhány biztosítást kötnie.

Fiatal korában sokat sportolt apám is. Habár a románok a Regatta Klubban, a magyarok a Hajósban és a Hellaszban eveztek, időnként egy társaságba jártak, együtt strandoltak, táncoltak vagy éppen söröztek. Hogy ki volt közöttük a román, nemigen tudták, nem is volt érdekes. Egyszerűen jól érezték magukat. Együtt is énekeltek, anyám is szívesen hallgatta és énekelte a románokat. Csodálkozott is, amikor apám egyik barátja, Tordai Misi egy adott pillanatban Tărăteanura változ-

tatta a nevét. Anyám kérdő tekintetére azt válaszolta: „*Panni drăga, én mindig is román voltam.*” Tordai, Tărăteanu Misi valamikor a ’70-es évek végén meglátogatott bennünket Bukarestből, utána több levelet is írt apámnak, amelyekre én válaszoltam, mert apámnak már nehezebb esett a levélírás.

Apám, Schultz Margit és Sági Mihály fiaként magyarnak tartotta magát, annak ellenére, hogy négyéves koráig csak németül beszélt. Lelkében mégis sok, magyarsága okozta sérelem volt. Első világháborús hadiárva volt, az árvaházban toldották nevébe a „h” betűt, hogy románul is Ságinak olvassák azt. Amikor bevonult katonának, rövid időn belül háborúban találta magát, így több mint hét évre nyúlt katonai szolgálata. A háborús években magyarként nem kaphatott rangot. Nézve adatait, azt tanácsolták neki, hogy a nemzetiségi rovatba azt írja, hogy német, hiszen anyja révén az is. Ő megmaradt eredeti nyilatkozatánál, miszerint magyar, kiváltva jóakaró feljebbvalóinak rosszalló fejcsóválását. Így a háború alatt csak munkaszolgálatos volt valahol Moldáviában. Utat épített. – *Diplomata voltam, „török követ”* – mondogatta erről az időszakról később. Igaz, így nem került a frontra, éles helyzetbe, ahonnan nem biztos, hogy hazatért volna, mint sokan azok közül, akikkel együtt vonult be.

Hadiárvaként végig román iskolába járt, mégis neki volt fontos, hogy engem magyar tannyelvű iskolába írassanak. A család egy része az állam nyelvét és a vele várható érvényesülést részesítette volna előnyben. De nem akarta, hogy én felnőtt fejjel birkózzam a magyar helyesírással, mint tette ő. Pedig lelkében élt néhány „magyar gög” okozta sérelem. („Minden rosszat a magyaroktól kaptam!”)

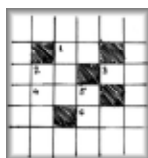
Hálás vagyok neki, hogy félre tudta tenni egykori sérelmeit. Sejtette, hogy az iskola nem csupán egy tudásmennyiség átadásának a helye, hanem itt alakulnak ki az alapvető, meghatározó fogalmak, érzelmek, és azt is, hogy az anyanyelv tanulása egy adott kultúrkörhöz való tartozást is jelent.

Hát ez az én magyar, nem magyar családom. Jó nekünk ilyen Osztrák–Magyar Monarchiás vegyesen.

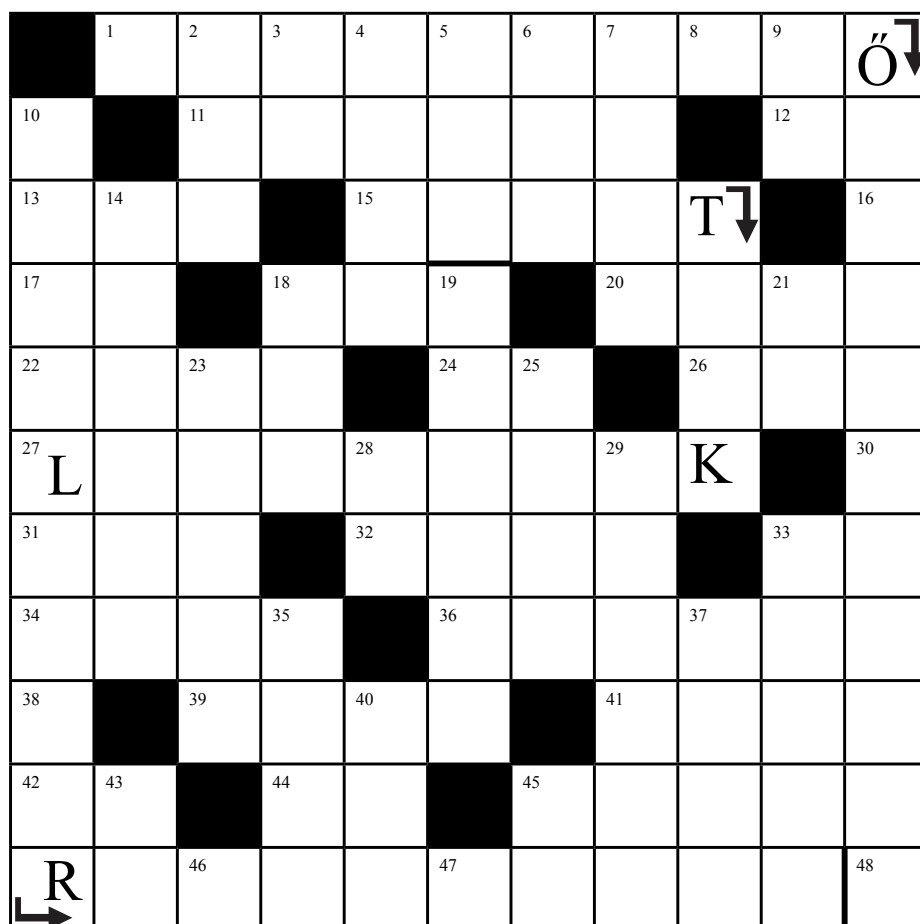
Arad, 2000
Móré Sági
Annamária

Hála-áldozat

100 éve, 1913. június 22-én született Weöres Sándor költő, író, műfordító, irodalomtudós, 1936-ban Baumgarten-díjat kapott, 1970-ben pedig Kossuth-díjjal tüntették ki munkásságáért. Három tanítómestere, Ady, Babits és Kosztolányi nagysága előtt fejet hajtó *Hála-áldozat* című versének utolsó két sorát idézzük folytatólagosan a vízszintes 1., függőleges 10., vízszintes 27. és 15. szám alatt.

VÍZSZINTES: 10. Római ötven 11. Föld alatti járatokban élő, sötét, bársonyos bundájú rovarevő állat 12. Tiltószó 13. A föld lazítására és megforgatására való vontatásos talajművelő eszköz 16. Azonos a vízszintes 10. számmal 17. Feltételes kötőszó 18. Szépirodalmi műveket alkotó személy, de a vaj köpülésekor megmaradó, tejszerű savanykás folyadék is 20. Rönk betűi 22. Nagyon kis mértékben, éppen hogy (ékf.) 24. Az óriáskígyó Rudyard Kipling A dzsungel könyve című művében 26. Valamit tisztán hall, felfog, tudja, hogyan kell bánni vele 30. Tonna 31. 31. Vonatkozó névmás (ékf.) 32. A tölgygel rokon, hasadozott kérgű erdei fa 33. Latin elöljárószó 34. A tölgyfa termése 36. Fejetlen hintaló! 38. Bór 39. Különlegesen rangos, előkelő 41. Idegen férfinév 42. Cipésszerszám 44. A Jupiter 10. holdja 45. Összevissza gurít! 48. Mint a vízszintes 10. szám.

FÜGGŐLEGES: 1. Hidrogén 2. Latin köszönés 3. Egyiptomi napisten 4. Kevert klór! 5. Magyar Orvostanhallgatók Egyesülete 6. Kálium, nitrogén és hidrogén vegyjele 7. Fordítva: ránc 8. Azonos a vízszintes 10. számmal 9. Néma tanú! 14. Nagyobb munka elvégzésére önkéntes segítőtársakból összeállt munkaközösség 18. Kevert gin! 19. Ügyeskedésre, érvényesülésre oktat 21. Kripton 23. Becézett Ibolya 25. Úgy legyen (az ima végét jelző szó) 28. Ittrium és szén vegyjele 29. Összerázott Tuborg! 33. Idegen férfinév 35. A történetírás műzsája az ókori görög mitológiában 37. Amerícium és tantál vegyjele 40. A Nemzetközi Menekültügyi Szervezet angol nevének a rövidítése 43. Mint a függőleges 3. szám 45. Némán rakó! 46. Azonos a függőleges 1. számmal 47. Régi, ódon.

Lészay Béla

A Szövevénynek legutóbbi számában közölt *Anyák* című rejtvényünk helyes megfejtése:
„A csillagokba néznek nyáron, ősszel, / Télen, tavasszal mindig, mindig ők;”

Búcsúzunk

Ft. Mózes Árpád (1931–2013)

Május 7-én jelent meg a sajtóban a hír: életének 82. évében váratlanul elhunyt a Romániai Evangélikus-Lutheránus Egyház nyugalmazott püspöke, **Mózes Árpád**. Számunkra, aradiak számára is fájdalmas a hír, hiszen 1983–1992 között az aradi egyházközség megbecsült és szeretett parókus lelkésze, az aradi és erdélyi közélet megbecsült személyisége volt.

Egész élete példamutató. Az 1956-os magyarországi forradalommal kapcsolatos magatartásáért, bátor kiállásáért az evangélikus teológusok csoportjával letartóztatták, s mint elsőrendű vádlottat 18 évi börtönbüntetésre ítélték. Megjárta az ország kommunista börtöneit és munkatáborait, míg 1964-ben az általános amnesztiával szabadult. (Az ő kubikos munkacsoportjában volt az 1963-ban mártírként elhunyt Karácsonyi István aradi minorita szerzetes.)

A több mint hat kemény börtönev nem törte meg. Lelkészként, tizenhat éven keresztül kolozsvári egyházkerületi esperesként, majd 1992-től tizenkét éven keresztül erdélyi főpásztorként alázattal szolgálta egyházát és híveit. Bátor kiállítására jellemző, hogy az 1990-es évek elején az RMDSZ Székelyudvarhelyre meghirdetett anyanyelvi iskolátámogató rendezvényén a szónoki emelvénnyel mondta a tamaskodóknak: ha anyanyelvének és nemzetiségének védelme a hatalomnak politizálást jelent, akkor a tiltás ellenére papként is bátran és nyíltan felvállalja a politizálást. Ugyanezt sugallta a jelenlévő paptestvéreinek is.

Aradon a templom felújítójaként (erről a bejáratnál elhelyezett márvány emléktábla is tanúskodik), a magyar tanyanyelvű oktatás nagylelkű támogatójaként, az Alma Mater Alapítvány egykori alelnökeként is tiszteljük. Nagykároly városa díszpolgári címet adományozott neki.

Főtisztelendő Püspök Úr, köszönjük mindenkori önzetlen segítségét.

A Mindenható hálálja meg jóságát!

Czinczérné Pollák Ágnes (1947–2013)

„Elfogyni lassan, mint a gyertyaszál, / Mely elhagyott, üres szobában áll /” – idézte nt. Baracsi Levente Petőfi Sándor *Egy gondolat bánt engemet* című versének ismert sorait Czinczérné Pollák Ágnes temetésén. Mert Ági hat év alatt „fogyott el”, rejtélyes betegsége felemésztette szervezetét.

Aradon született, 1965-ben az akkori 3-as sz. Középiskolában, a kiváló eredményekkel büszkélkedő két magyar osztály egyikében érettségizett. Felvételi előtt állt, de akkoriban évente csökkentették a Babeş–Bolyai Tudományegyetemen a magyar nyelvű helyek számát. Ezért választotta a Iaşi Tudományegyetem kémia szakát, oda felvételizett sikerrel, s annak elvégzését követően szülővárosában vegyészkedett, oktatott.

1990 után, felkérésre, közéleti szerepet vállalt, aktívan részt vett az Alma Mater Alapítvány munkájában, egy ideig annak alelnöke is volt. Csendben, szótlánul végezte a reá bízott feladatokat. A kollégium átalakításakor ő vállalta magára a könyvelés óriási feladatokkal járó munkáját. Hiba nélkül dolgozott, amíg betegsége ledöntötte lábáról. Férje ápolta, gondozta haláláig.

Ági! Szeretettel gondol Rád az Alapítvány minden tagja. Köszönjük munkádat.

A viszontlátás reményében csendes pihenést.

„Fel búcsúcsókra cimborák”

A II. világháború utolsó hónapjainak eseményei szétszórta az Aradi Római Katolikus Főgimnázium diákjait. Hat utolsó éves diák, nem kis bátorságról téve bizonyosságot, a „Liceul Moise Nicoară”-ba iratkozott be, ott is érettségizett 1945-ben. Köztük volt **Guttman Mihály**. Tőle most búcsúzott el az erdélyi magyar zenei világ.

Róla évtizedeken át csak megbecsüléssel írtak és beszéltek. Kolozsvárott végezte el a konzervatóriumot, de a Bolyai Tudományegyetem geológia-csillagásztan szakán is diplomát szerzett. A kolozsvári zeneiskola intézményalapító igazgatójaként vált ismertté, majd mint kiváló zenepedagógus és karnagy írta be nevét az erdélyi magyar muzsika történetébe.

Aradon számon tartották őt, mindenki, aki ismerte, tisztelettel beszélt róla. Osztálytársától, Somló Imre mérnöktől nemrégén búcsúztunk. A „Hatok” egyetlen még élő tagját, Killik Lászlót, 85. születésnapján méltóképpen köszöntötte a magyar sportvilág. Köszöntötték az egykori aradi iskolatársak és barátok is.

Ilyenkor, május végén, június elején van a ballagás ideje.

Guttman Mihály* egykori KG-s diák, a Tanár úr, Misi bácsi „Elhagyá már az iskolát...”, végleg elhagyá.

Isten vele.

* Guttman Mihályról (1926–2013) egy portréfilmmel emlékezett meg a Duna Televízió, egy-egy méltatással a romániai magyar média, közöttük a *Nyugati Jelen*, az *Erdélyi Napló* is.

Erőss Zsolt
(1968–2013)

Csíkszeredában született, Gyer-
gyószentmiklóson érettségizett, a
Békás-szorosból indult el a világ-
hír felé. Minden idők legsikeresebb
magyar hegymászója volt. 1999-
ben jutott fel először 8000 méter
fölé. Tagja volt annak a magyar ex-
pedíciónak, amely sikertelenül próbálta megmászni a Csomolungmát. 2002-ben magyar állampolgárként elsőnek jutott fel a világ tetejére, a Mount Everestre. Tíz évvel ezelőtt a Stefanov Titusz által megszervezett esten a Minorita Kultúrházban zsúfolt nézőtér előtt egy lenyűgöző, Török Zsolt alpinista által románra is lefordított előadáson elevenítette fel az expedíció részleteit.

2010-ben a Tátrában balesetet szenvedett, amelynek következtében amputálták fél lábát. Egy pillanatra sem gondolt az alpinizmus felhagyására: egy évvel később már műlábbal mászta a hegyeket. Szenvedélyesen kereste a kihívásokat. A világ tizennégy 8000 méteres csúcsából tízet megmászott, köztük kettőt műlábbal. A tizedikről már nem tért vissza. 2013. május 21-én társával, a nálánál fiatalabb Kiss Péterrel a világ harmadik legmagasabb csúcsának meghódítását követően eltűnt. Nála volt a nemzetiszínű, valamint a székely zászló. A 8586 méter magas Kancsendzönga (Kangchenjunga) ezekkel együtt örökre magához ölelte.

Büszkék vagyunk rá. Ott a helye a világ nagy magyarjai sorában!

A *Szövétnek* nonprofit jellegű, alapítványi kiadvány, önkéntes adományokból tartja fenn magát. A szerkesztők, szerzők honoráriumban nem részesülnek, a jövőre vonatkozóan sem ígérhetünk, köszöneten kívül, más elismerést.

KERESSÉK, OLVASSÁK, TÁMOGASSÁK A SZÖVÉTNEKET!

Köszönjük a nagylelkű támogatást

Szövétnek

Aradi Kulturális Szemle
XVII. évfolyam, 3. (94.) szám

Kiadja:
az Alma Mater Alapítvány, Arad

Postacím:
310085 Arad,
Str. Calvin nr. 22
Tel: 0257–280437

E-mail:
janos.ujj@gmail.com

ISSN 1454 282 X

Szerkesztette:
Ujj János

Lapadminisztráció és terjesztés:
Juhász Béla

Rovatszerkesztők:
Baracsi Levente Zoltán (Hitélet),
László Lajos (Ifjúság), Lészay Béla
(Keresztrejtvény), Matekovits Mi-
hály (Oktatás), Puskel Péter (Me-
moár), M. Ságghi Annamária (Művészet,
irodalom), Siska-Szabó Zoltán (Tu-
risztika), Ujj János (Helytörténet)

Korrektúra:
Lészay Béla

Tördelés, technikai szerkesztés:
Rudolf Ágnes

Rovatecím-grafikák:
M. Ságghi Annamária

Címlapon: Péter Antal emléktáb-
lájának leleplezése Tornyán (Nagy
István felvétele)

A **terjesztésben** együttműködnek:
Vajda Noémi, Csanádi János, Erdélyi
Ildikó, Piroska István, Benczik Sándor,
Vágási Márta, Szász Eszter

Olvasóink a *Szövétneket* megtalál-
ják a Tulipán és a Jelen könyvesbolt-
ban, valamint egyházainknál.

Nyomdai munkák: Trinom Kft.

Vendégünk volt Bartl József

Struktúrák (1983)

Fejfa (1955)

Sárga izzásban (1979)

Páros (1975)

Kis örömdísz
(2002)

Tulipánok párosban
(1976)

Pettyezett tulipános (2005)

Színes keresztek
(2002)

Ezüst-szürkék
(1999)

Márki Zoltán

Dúdoló

Úgy mentem feléd,
játékos fények és felhők
nyomában kóborló felnőtt,
mint ki a titkok földjére lép,
mentem vízesések mellett
rád se gondolva, csak a
szívemben dúdolón, éjszaka,
hogy egyszer majd fölismerlek,
mentem nyugton, mint aki
célt hordoz lelkében, tétova
hangok suhantak tova
a szelekben, hajdani
bánat és öröm sóhajtott vissza
a fülembe reszketően
hajnalkor, hogy lankassza erőm,
mely, mint a levegő, tiszta,
s nem kutattalak a távol
csillagokban, tűnő énekek
égi selymei közt nem kerestelek,
megszépítő ragyogásból
nem búvöltelek elő,
emlékek porába nem rajzoltalak,
folyó nem tükrözte arcodat,
se kút vize, se messzi hegytető,
múlt se s nem a ködből szőtt regék,
hogy ne lássak mást, csak téged,
szülőföld, ha küszöbödre érek,
hunyt szemmel mentem feléd.

